

निरुपयोगी कला

एका गांवीं एक राजा होता. त्याच्या दरबारां विद्वान लोकांना मान मिळत नसे. उत्तम कारागिरांना बक्षिसे मिळत नसत. निरनिराळ्या वेधांत प्राविष्ठ दासवून कारागिर राजाकडून मान व इनाम दोन्ही मिळवीत. सुतार, लोहार, विणकर, सोनार व इतर भंडे करणाऱ्या लोकांनी आपली कला कुसरीची कामे दाखवून मोठा नांवेलीक मिळविले होते. राजाला विवेचे व कलेचे खरे खुरे प्रेम होते.

एकदा एका गांवाहून एका विणकराने एक उत्तम शाल विणून आणली आणि राजाला दाखविली. ती शाल पाहून राजा इतका खूप झाला की, त्याने त्याला दोनशे रुपयांचे वर्षासन लिहून दिले.

त्याच गांवीं एक तांबड रगत होता. विणकराला वर्षासन मिळाल्याची गोष्ट त्याला

कळली. त्याने विचार केला, आपण देखील आपली कला राजाला दाखवून वर्षास मिळवावे.

मांडी करणे हा त्याचा मुख्य वेदा होता. पण भांड्यांत मुबकयणा आणून बक्षीस मिळविण्या इतकी त्याच्या हातांत कला नव्हती. भांड्यांनी दुरुस्ती तो छान करीत असे. त्यात त्याचा हातसंदा होता. भांड्याला भोक पडले असेल तर त्याला सांधा कावून तो नव्या भांड्यासारखे मांडी करून दाखवी. मांडी जुने जाहे की नवे, हे देखील कळायला जागा पुरत नसे. त्या तांबडाने आपली ही कला राजाला दाखवून बक्षीस मिळविण्याचे ठरविले. राजाच्यासमोर एका भांड्याला भोक पाडून ते बुजवून दाखवार्थ म्हणजे राजाची खात्री पटेल असा त्याने विचार केला.

डॉ. भंगमा शटील

त्या तांबडाने गांव भर फिरत तुमची जुनी फुटकी मांडी फुकट नवीन करून आणतो असे गांवकऱ्यांना सांगून पुष्कळ मांडी एकत्र केली व एका गाडीत पाखन राजवाड्याकडे निघाला.

राजाने त्याला बोलावून येण्याचे कारण विचारले. तो म्हणाला—“महाराज! मी एक तांबड आहो. आपण कारागिरांचा आदर केलेला ऐकून आपले कसब दाखविण्यासाठी आलो आहे. जुनी फुटकी मांडी सांधा कावून मी नवी करून देतो. सांधा कोठे लागला आहे हे देखील कळणे शक्य पडते. आपण एकदा माझे कसब पाहण्याची कृपा करावी.”

राजाने होकार दिल्यावर तांबडाने जुनी मांडी उचलून त्यांना राजाच्यासमोर एकेक भोक पाडले व ते राजासमोरच बुजवून त्याने राजाला दाखविले. खरोखरच भांड्यांना भोक कोठे पडले होते हे देखील कळायला जागा पडली. सर्वांनी तोडांव चोटे घालली. राजाने त्या तांबडाला त्याच्या त्या कौशल्याबद्दल बक्षीस देऊन त्याचा सत्कार केला.

तांबडाने वरी गेल्यावर गांवच्या लोकांची मांडी परत पांचवी केली.

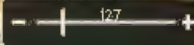
त्याने राजासमोर भांड्यांना जी भोके पाडली होती ती छान बुजली होती. पण जुनी भोके जशीच्या तशीच होती आणि पायी वातत्याबरोबर ती गच्चे लागली.

गांवकऱ्यांनी अर्थातच त्याला विचारले. म्हणाले—“तु मांडी जुन्या उजळवून आपली आहोस. पहा सर्व पळत आहेत. हेच का तुझे कौशल्य आणि या कौशल्यावरच का तू इतक्या फुडारक्या मारीत होतास! राजाने काय पाहून तुला बक्षीस दिले देव जाणे!” ते ऐकून तांबडाला राग आला. राजाकडून त्याने एकदा मानवरातन मिळविला

आंदोबा

Fullscreen

14 / 80

आणि हे गांवकरी त्याचा जसा अभिमान करतात म्हणजे काय? तो म्हणाला—
“माझे कौशल्य स्वतः राजाने पाहिले आहे. तुम्ही मला किती नम्र ठेवलीत तरी त्याची मला धर्या नाही. तुम्ही जास्त कोळ्यांवर तर मीच राजाकडे जाऊन तुमच्या विरुद्ध तक्रार करीन.”

तांबटाचे हे उत्तर अर्थातच लोकांना आवडले नाही, ते म्हणाले—“राजाने तुला आदर केला असेल. पण आमच्याजवळ तुझ्या गमजा चालाव्याच्या नाहीत. आमची भांडी पुन्हा दुस्त करून वेतोल की नाही.” लोकांनी विचारले.

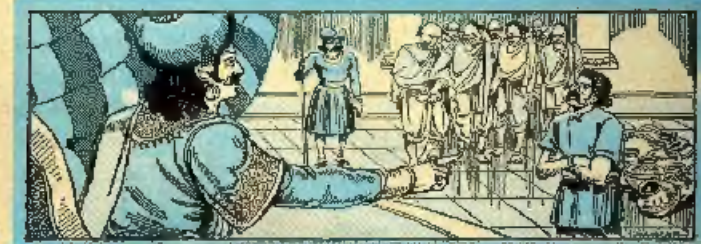
“मज्जी माझी. तुम्ही कोण विचारणार?” तांबटाने जरा वाढरण्याने उत्तर दिले.

“मग धरोधरी घेऊन भांडी मागून न्यायला कोणी समितिले होते बुला! राजाच्या शेवट्यात धूळ फेंकून तुं वडीस

मिळविले असशील. पण तुम्ही ही हात चलाही आमच्याजवळ नाही चालावयाची!” लोक म्हणाले. त्यावर पुष्कळ आंदण झाले व मारामारी पर्यंत पोली आली. शेवटी—
“आम्ही राजाकडेच फिराव करतो!” असे सांगून लोक राजदरबारी गेले. त्यांनी राजाकडे फिराव केला व तांबटाने दिलेले उत्तर पण सांगितले.

राजाने तांबटाला दरबारांत बोलावून जाव विचारला. म्हणाला—“तुझ्या हातून मजेची सेवा जास्त पडावी म्हणून मी हे वडीस तुला दिले. जर गांवकऱ्यांना तुं व तुम्ही कला उपयोगी पडली नाही तर तुम्ही ती कला निरुपयोगी आहे.”

राजाने कानउघाडणी केल्यावर तांबटाने जोके ठिकाणावर आले व त्याने लोकांची सर्व भांडी पुन्हा नेऊन छान दुस्त करून पाठवून दिली.

ॐ दक्ष-यज्ञ ॐ

प्रथम अध्याय

ब्रह्मदेव एकांतमग्नं
वस्तुला होवा करित विचार।
एकाएकी खुचला त्याला
यज्ञ करावा असा विचार ॥

सुरगण मुनिगण धांवत आले
सारी सामग्री घेऊन।
सांख सदाशिव ध्यान चरुनिघा
दत्तले पावला घेऊन ॥

ऋषी-मुनींनी उग्र स्वराने
केला मंत्रांचा उच्चार।
दुमदुमले नम्र धिक्च व्यापले
जसा आदला मंत्रोच्चार ॥

होमांशीच्या मोठ्या ज्वाळा
घाटु लागल्या जाकाटा।
तिभा जणू अग्नीच्या अलण्या।
पांपल होत्या जाकाशा ॥

एकत आहुती होवि तुपाची
सतत सारखी दिवस कितीक।
व्यास नमाला करीत होते
छोट पुराचे अधिकाधीक ॥

वृक्ष पाहण्या पक्ष पावला
त्याला आलेला पाहून।
वक्ष उडुनी करुं लागले
प्रणाम सुरमुनि त्यास लवून ॥

ब्रह्मदेव तर जगत्पिता अथ
समाधिस्थ शंकर होत।
उठेल तो ही वृक्ष अपेक्षा
करीत झालेला होता ॥

परंतु वडले नाहित दोघे
रुद्ध जादला हे पाहून।
आणि म्हणाला—“जावद दिव। पण
वडला नाही मज पाहून!

“कसली झाली घमंड झाला ?
तुच्छ लेखितो का म्यां हा ?
ओळख माही करी व पडली,
कोण कुणाचा होतो हा !”

कोष विजय पण जाऊन बसला,
धुमसत अग्नी होता आंत।
खाल खाल डोळ्यांनी सर्वा
होता तो सारखा पहात ॥

वक दृष्टिने शिवाकडे पण
पहात होता वारंवार।
काय करायें, धुव मयानें
करीत होता हाथ विचार ॥

बसवेना पण हथसर देखिल
दयस्व मयानें दृशाला।
उभा राहिला आणि म्हणाला-
“आज सांगतों, सर्वाला !

“घमंड झाला कसली झाली ?
न कळे मजला कुणि सांगा।
मागत बिकां आळी होता
भस्म लावुनी हा अंगा ॥

“व्यर्थ वाटतें, झाला जें मी
होतें केले कथादान।
नव्हतें ठावक करिल असा हा
कर्तृतिरी माझा अपमान ॥

“काम न घेवा झाला कांहीं
एक आळशी सुलखाचा।
बळवा भोवती तरे भयंकर
कल म अंगावर हाच्या ॥

“निवास झाला समस्तानांत मज
फिकीर जगताची वाहीं।
लाज मयाची नसेल झाला
चाब जबाबी तरि कांहीं ?

“थालों पाहून मज सर्वांनी
उडुत आज जो दिवला मान।
हाथ कला तो विलेख वसतां
मिळून डोळे उघडून काय ॥

“ब्रह्मरेव शेजारी बसले
म्हणून दिसतो बदला मान।
समेट केला माझा हातें
असा गर्व करुनी अपमान ॥

“कटेल, पण फळ हाथें मिळतां
करिल व्यर्थ हा पश्चात्ताप।
यज्ञभाग नस नशिबी हाच्या
झाला माझा हा अधिशाप ॥”

जसें सांशुनी भंगवलेलें
शिंपडलें त्यानें पार्ली।
चकित जावले सुरमुनि रेकुनि
कोवित दृशाची वाणी ॥

इजर तिथें जे सुर-मुनि होते
म्हणू लागले-“शिवास थाप ॥
'शिव' 'शिव' हातें काय समजुनी
दिपला शिवास असला थाप !”

“अधिकारी पुरुषानें पाषा
शाप आणि बर खोळ्यांना।
पाप शंकरा यहा झाली !
कलेख का पण खोळ्यांना ?”

भृगमुनिना जन् अनुयायांना
मीर न विसले कांही त्यांत।
शाप-वाणि जी रेकुन झाले
होते ते संतुष्ट मनांत ॥

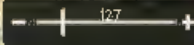
बाहि शिवाचें आदळलें त्या
तेज आणि वाडता प्रताप।
प्रसन्न म्हणुनी झाले होतें
रेकुनि दृशाचा तो शाप ॥

यज्ञ समारंभाच्या वेळी
सुरू जावला वादविवाद।
सट पडले या विषयावरती
वेतो कोण कुणाचा दाद ॥

Fullscreen

127

18 / 80

शंकर होवे समाधिस्थ अन्
स्वस्थ शांत मन निर्विकार ।
पण शंहीने क्रोधित होउन
अकस्मात केला हुंकार-

"महादेव शिष्य, वृक्षाला था
करतिल उडुनी काय प्रणाम ?
यी वृक्षानें स्वता करावा
सांश्रिवाचें घेउनि नाम ?

"विष्कार इतका नसेल ज्या त्रो
असेल पशु ही नर नाही ।
मूर्ख तू तो पर्वत त्याची
आम्हां कोणाला नाही !

"देतो मी पण शाप त्याला
नरा शारका वेद मिळेल
जोकें मंड्याचें अन् अकल
तशीच त्याला खास असेल !"

सुगु करिना तें ऐकुनि आला
क्रोध भयंकर अन् धडले-
"एक शाप तूं, भक्त शिवाचे
क्रोधी होतिल तर सारे ।

"स्वस्थ चित्तत धुमिल त्यांना
जडवल् जीवन घालवितील ।
मूर्खपणानें सदा स्वतःवर
स्वतः संकटें जाणवितील !"

बडाओद सायांची वाहुनि
शंकर स्मित करुनी उठला ।
यक्ष वेदिका सोडुनि गेला
मृगत-"यक्ष हा का असला !"

मळलें मत कोणाचें तिकडे
पडत तुपाची होती धार ।
यक्ष राहिला होता चालू
कसा तरी अन् पडला पार ॥

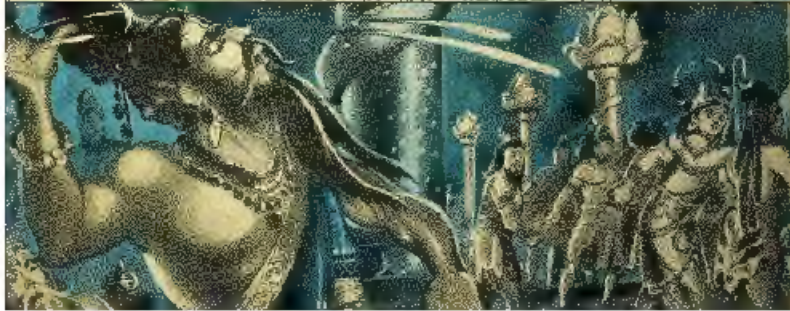
आग्निदीप

[११]

[नागवर्मा भवितव्यपुराण्या किष्कंधाखंडात पडत येत आहे हे कळल्यावर विचारीने आपले
अनुयायी व उग्रछाने अनुयायी सर्वांना तपून स्वायत्ता रांगेतले. कनवीरने पुत्राविले
की, निराश्रित प्रथम सैन्य पाठवून मग आपण प्रवेश करवा. कारण स्वयंसेवक
आत लपून बसला आहे की नाही ते कळेल पुढे वाचा.]

कुरवीच्या सध्या नागवर्माला पडत पडला. सांख्यशास्त्रियाय किष्का हार्ती चेत आहे.
कारण परिस्थिती पाहून त्याला देखील देव पाटिराखा आहे म्हणून भिण्याचें काही
किष्कांत पाकळ राकाराखा मय वाटुं जागले होते. एकदा त्याने पडक्या दरवाज्याकडे पाहिले व म्हणाला-"तू म्हणालास तें
बरोबर आहे. आपण तसेच करू आ."

नेतर व्यापस्या सर्व सैनिकांना संशोधन करून तो म्हणाला-"क्षिरा भराभर किष्कांत. मोठ्याने जोरडत होते-"कवकर बला आत.
नशिबाने किष्कांत कोणी नाही व रक्त किष्काची डागडुजी करून तारकयराचे सैन्य

वेण्याच्या आधी स्वतःच्या रक्षणाची व्यवस्था करावयाच होती. नगैरे नगैरे."

सर्व सैन्य किड्यांत वारले. नागवर्मा व करवीर दोघांनी थोडा वेळ किड्यांतून काढी व्हावाच येवी का, पाहिले. पण जात सर्व सामसुमच आहे हे पाहून त्यांची हिंमत वाढली.

"आपण उगाच थोडो, किड्यांत कोणी दिशत नाही. चडा जात जाऊन किड्याच्या रक्षणाची काढी तरी व्यवस्था करू या." नागवर्मा म्हणावा.

करवीरने मान हाळून आपला होकार दिव्यावर दोघांती आपापले मोठे वळविले

Fullscreen

127

X

◀

⌂

▶

20 / 80

भाणि एका पदव्या इराव्यातून जात जाऊन गेले. किड्यांत चार पावलेच ते गेले असतील, त्यांना जोरडा ऐकू आला—

"राक्षस! राक्षस!! पळा! पळा!!" भाणि काही सैनिक पळत येत असलेले दिसले. "महाराज! आपण फंसलो, पांगलेच फंसविले आपल्याला. ठळट पावली परतू या! समोरासमोर राक्षसांची किंवा कोणत्याही सैन्याची युद्ध करण्यात बरी नाही. जगलो तर शत्रूचा तोंड देण्यासाठी मार्ग शोधून काढता येईल. आपली सुरक्षणासाठी पळ काढणे हा एकच मार्ग आहे," करवीर म्हणावा आणि त्याने आपला थोडा किरविळा.

"जोर घासते कोठले, यांनी आपल्याला पांगलेच ठकविले म्हणावयाचे." असे म्हणत नागवर्माने पण आपला थोडा वळावला आणि दोघांनी भरधाव जाणजे पोढे सोडले.

"पहा तो नंडसोर पळारा. पकडा त्याला." चित्रसेनाचा आवाज नागवर्माच्या कानी पडला. राक्षस सैनिक नागवर्माला घरण्यासाठी त्याच्या शठीमार्गे वावू लागला. सगळे वे मोठमोठे दगड मिळाले ते उचलून मारू लागले.

आदिवा

"महाराज! आपण झाडीत विले या, झाडीत दगड लागवार नाही व पळता येईल." करवीर म्हणावा.

"ठीक आहे! ठीक आहे!" असा जोरडा नागवर्मा करवीरच्या पाठोपाठ रानात शिरला. पण तेवळ्यात दगाक्षाने हेकळेही गदा करवीरच्या बाव्याला लागली. त्याचा मागना पाव मोडला आणि मोठा थोडमडून साडी पडला. त्यावेगेवर करवीर देखील साडी पडला. पण त्याला फारसे लागले नाही. थोडे खरबटले असेल एवढेच. अग शाळून पुढून तो प्रमुखाण वेळून एका झाडावाट लावून बसला.

करवीर खाली पडतांना जोरडला— "महाराज!" नागवर्माचा थोडा थोडा पुढे निघून गेला होता. त्याने बाव्याला शिववून मार्गे वळून पाहिले. करवीरचा थोडा तडफडत होता. करवीर एका झाडावाट बसलेला होता. राक्षस दूर होते. चित्रसेनाचे सैन्य तर पुष्कळच दूर होते. त्या झाडीत दगड येऊन लागणे शक्य नव्हते. नागवर्मा थोडा घेऊन करवीर जवळ आला. करवीर जोरडत "महाराज! महाराज!" जवळ येऊन उभा राहिला.

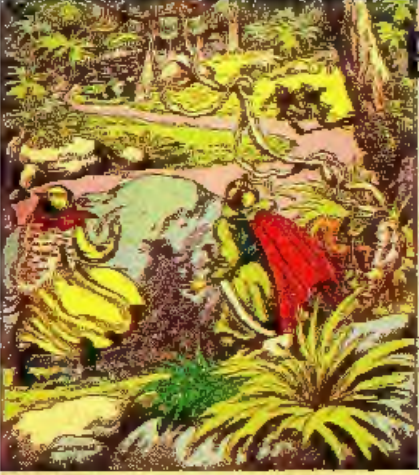
"येथे उभे राहण्यात अर्थ नाही. राक्षस आणि सैनिक येथ्यापूर्वी स्वतःचा वचावा- साडी दूर पळून गेले पाहिजे." नागवर्मा म्हणावा.

करवीरने किड्याकडे वळून पाहिले. त्याने काही सैनिक दुसऱ्या वाटेने पळत येत असलेले दिसले. त्यांना पाहून राक्षस तिकडे वळले. चित्रसेनाचे सैनिक देखील त्यांचा पाठलाग करू लागले.

नागवर्मा म्हणावा— "करवीर आपा वचाव होणे कठीण. दुसरा थोडादेखील मरून पडला आहे. पण तुला एवढ्याला येथे

आदिवा

११

सोडून जायल मी तयार नाही. दोघांनी बरोबरच भरावचें किंवा वगावचें आले. चळ दोघे एकाच घोड्यावर नितकें दूर पळतां येईल, पळू या."

"महाराज! जेजून आपल्याला फंसविलें आहे. आपण देखीक तेच करू या. 'हाटे शात्म' दुसरा बघाय नाही. यांना हुल-कावणी देऊन आपण दुसऱ्या बाजूनें पळून जाऊं या. पळत येणाऱ्या आपल्या दोघां सैनिकांना आपला घोडा देऊन त्यांना रानांत पळून जायला लागूं या. त्यांना पाहून सगळ्यां वाटेक कों, आपण दोघे पळून जाऊं आहों

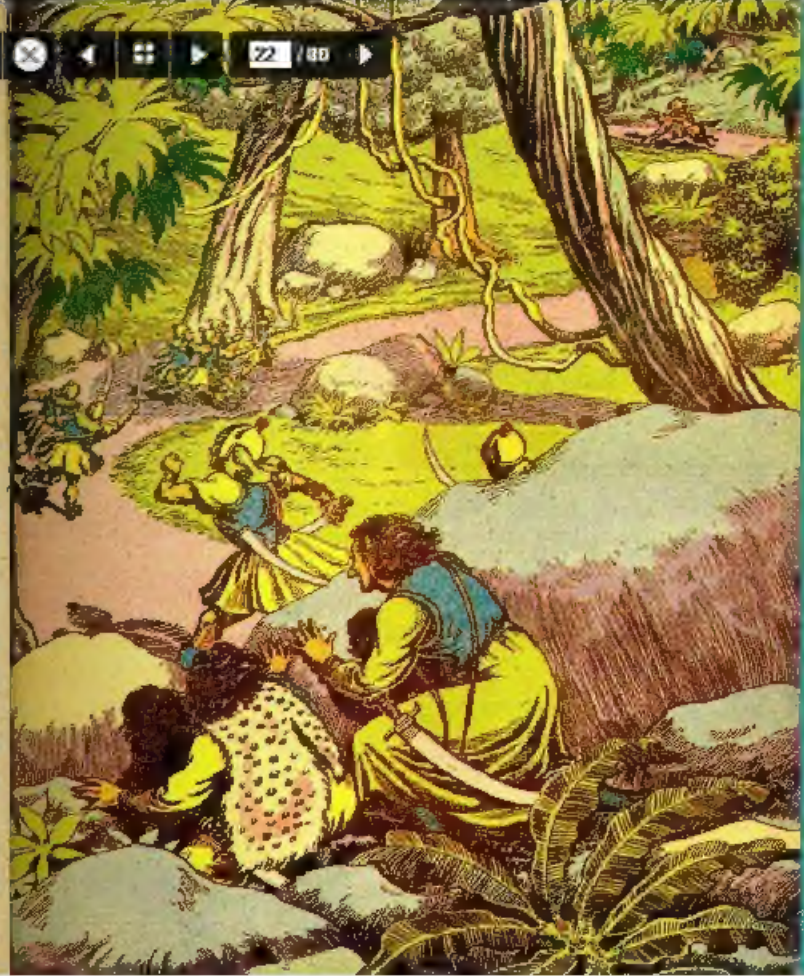
य ते त्या बाजूला जातील. आपण दुसऱ्याच वाटेनें पळून जाऊं या." करवीर म्हणाला.

करवीरचा सल्ला नागवर्माला पटला. तो घोड्यावरून खाडी उतरला. पळत येत अस-लेल्या दोघां सैनिकांना बोलावून त्यांनीं घोड्यावर बसून पळायला सगितले. त्यांचे शिरकाण काढून नेऊन आपले त्यांना भावा-यला दिले, आणि म्हणाले—"तुम्ही जिवडे वाटेक लिकडे पळा. ते पहा राक्षस व चित्र-सेनाचे सैनिक येत आहेत." कसे सांगून त्या दोघां सैनिकांना पाठवून दिले आणि स्वतः दोघे एका सहकाऱ्याकडे बसे राहिले.

दोघां सैनिकांना वाटेकें कों, देव पावला व त्यांनीं भरघाव घोडा सोडला. नागवर्मा करवीरची पाठ ओपटून म्हणाला—"करवीर! तुमैं ठोकें सुपीक बाहे यांत संका नाही. काय वन सकळ काढलीस! परे याहीं आण्य येथून पाय काढला पाहिजे! कोणत्या बाजूला जाईल?"

करवीरनें चित्रसेनाचे सैनिक येत असलेले पाहिले व हाक्याक केव्याशिवाय काढ बसून राहायला खूप केळी.

चित्रसेनाच्या सैनिकांनीं एकाच बोल्यावर बोयाना बळत असलेले पाहले त्यांचे

शिरस्त्राण पाहून व त्यांनाच नागवर्मा व कावीर समजून ओरडले- "तो पहा नागवर्मा! धरोवर कावीर पण बसला आहे. एकाचा पोटा पडला आहे येथे. म्हणून झोपे जाळते आहेत एकाने पोळ्यावरून. एकदा त्यांना!"

त्यांचा आवाज ऐकून कावीर स्मित करून म्हणाला- "शहिलेंत महाराज! आपली युक्ति यशस्वी झाली. चला, पश्चिमेकडे आपण पळून जाऊ या."

नेर नागवर्मा व कावीर झाडोच्या आवळत छत्र चित्रसेनाच्या सैनिकांची नजर

Fullscreen

127

X

◀

⌂

▶

24 / 80

बुद्धीवत दाट रानांत वाटून पोचले. तेथे कोणाला हि त्यांचा मागमूस देखीक लागणे शक्य नव्हते.

सैनिकांची नागवर्मा व कावीर समजून ज्या दोघांना पकडून आणले होते त्यांना चित्रसेन व उमाशंकरमोर हजर करण्यांत आले. चित्रसेनाने त्यांना विचारले- "कोठे गेले तुमचे नायक कावीर आणि नागवर्मा!"

चित्रसेनांनी पडलेले वृत्त खरें खरें सांगून दाकले व म्हणाले- "महाराज! आम्हांला काय माहीत की, स्वतःचा वचाव करून घेण्यासाठी त्यांनी आम्हांला आवीत डकलले आहे! ते कोठे गेले आम्हांला काही माहीत नाही."

ते ऐकून चित्रसेन व उमाशंकर फार काळनांत पडले. "एव्हान आपला सर्व खडाटोप वाया गेला म्हणावयाचा. पण निराश होऊन स्वस्थ बसण्यांत काही हंशीक नाही." चित्रसेन म्हणाला.

"महाराज! आपण बेफिकीर रहावे. वा रानांतून ते कोठे पळतात पाहातो. मी आपले सर्व राक्षस सैन्य पाठविते. आमच्या बावीळा माणसाचा वाच करतो, सर्व रान

पालथे धाडत दोघांना पकडून घेऊन येतो." उमाशंकर म्हणाला. उमाशंकराची आज्ञा होताच राक्षस आपापली खळाळें घेऊन रानांत शिरले.

काही वेळाने चित्रसेनाचा सेनापति परत आला. चित्रसेनाने त्याला आपले वडील तारकेश्वर महाराज यांच्या मदतीसाठी पाठविले होते. त्याच्या पाठ/गठ तारकेश्वर महाराज पण येऊन पोचले. आपल्या मुलांना स्वतःच्या बळावर कपिलेश्वरचा किला सर केला आहे हे ऐकून तारकेश्वर महाराजांना फार आनंद झाला. पण स्वायत्तवर नागवर्मा सर्वांच्या हातावर तुरी देऊन निघून गेला हे ऐकून बोळे वाईट पाडले. म्हणाले-

"तो विवेक राक्षस तर आपल्या राज्यांत पुन्हा शांति राहणे शक्य नाही. नित्य काही वा काही तरी उपद्रव होतच राहणार. कारण अक्षिटीराच्या लोकांशी त्याचा संघर्ष आहे. सेन्वाची जगजाजमव करून तो पुन्हा येणार नाही कशाकरून!"

सर्वांच्या मनांत तीन शंका होती. परंतु उमाशंकरने अनुयायी त्या दोघांना पकडून आपलीच एवढे मात्र सर्वांना वाटत होते.

चित्रसेनाने आपले वडील तारकेश्वर महाराज व कपिलेश्वरने महाराज वीरसिंह यांचा

परस्परांशी परिचय करून दिला. वीरसिंहाने चित्रसेनाच्या उपकाराबद्दल स्थाने आभार मानले व म्हणाला- "चित्रसेनानेच माझा बचाव केला. नाहीतर मी तरी घोवाची आज्ञा सोडूनच दिली होती. मला राज्याचा कांढ नाही सुखाय्य वर पाहून सुलीचे कळ करून दिले की माझे या जगातले काम आटोपले. तुमच्याने चित्रसेनासारखा वर लाभला आहे. आपली परवानगी असेल तर मी लक्षाची तयारी करतो."

तारकेश्वर महाराजांना कांदिमतीची मुशका चित्रसेनाने केव्याची गोष्ट व दोघांचे

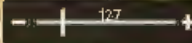
चर्चोपा

१५

चर्चोपा

Fullscreen

127

26 / 80

परशुराम' पेम असन्याची मोठ सैनिका-
करवी कळलीच होती. म्हणून त्यांनी भाग-
दाने आपली सहमती दिली.

हम्राचा मुहूर्त ठरला. विवाहाच्या दिवशी
चित्रसेनाने सर्व सैनिकांना दान देऊन
उमाखाला काहीतरी निवेदन देण्याचे
ठरवून त्याने त्याचा विचारले—“उमाखा !
मला तू जी मदत केली आहेस त्या उष-
कराबद्दल तुला उत्तरार्ह होणे अशक्य आहे.
आम्ही दोघे तुला फार फार आभारी आहो.
हा मंगळपसंगी तू काम वाटेक ते माग मी
घावया तयार आहे.”

“महाराज ! पुन्हा विचार करून बघा !
मी मागेन ते घावया तुमच्या मनाला कष्ट
होईल.” उमाखा म्हणाला.

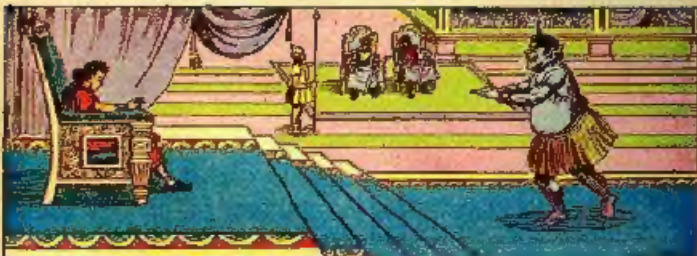
“तसे काही नाही उमाखा ! माग, फाय
वाटेक ते माग.” चित्रसेनाने आग्रह केला.

“महाराज ! मागे मी आपणाकडे
आपला पहिला मुलगा अठरा वर्षांचा शाक्या-
वर घावला सांगितले होते. पण माझा विचार
जाता बदलला आहे. आपण आपले पहिले
मूल मग तो मुलगा असो अगर मुलगी पांज
वर्षांचे शाक्यावर मला आवे.” उमाखा म्हणाला.

ते ऐकून चित्रसेन किर्कनव्य विमूढ
स्थितीत काही वेळ बसून राहिला. नंतर
त्याने विचार केला की, मुलाला दिले हे
पाहिजेच. मग मुलगा तोंडा शाक्यावर देण्या-
पेक्षा अहानर्णवीच शाक्याला काय हक्कत आहे !
असा विचार करून तो म्हणाला—“उमाखा !
जेक ! तुझी इच्छा मला मान्य आहे !”

उमाखाला परमानंद झाला. त्याने नम-
स्कार केला व म्हणाला—“महाराज ! मी
घावदल आजन्म आपला जखमी राहीन.”

[पुढील मोठ पुढील संकी]

नवरी मुलगी बदलली....

कोशलदेशाच्या राजाचा एकलुता एक
मुलगा कमलाकर हा लहाने जणु काही
बदनाचा अवतारच होता. कोशलदेशाच्या
राजधानीत एके भाट रहात असे. देशाचा
राजा व राजघराणे यांचे कीर्तिमान हा
एकच धंदा तो करीत असे. तो स्वामिभक्त
मग तसाच होता. मग करीत आपल्या
राजाची कीर्ति गात तो विदिशानगरी आला.
तेथे तो एका नृत्यकलेच्या आचार्याच्या
घरी उतरला.

एके दिवशी तो नृत्याचार्य म्हणाला—
“आज रात्रकवेचे नृत्य आहे. मी माझी
शिष्या आहे. तुला नृत्य पहायला सायचे
असेल तर ये.” भाट नृत्याचार्याच्या बरोबर
रात्रसभेत गेला. राजकन्या ईसावतीचे नृत्य
सुरू झाले. तिचे सौंदर्य व नृत्य पाहून
रमा व जर्जरीच्या मामा देखील खाली

झाक्या असल्या. बाटाच्या मनात विचार
जाला ही राजकन्या आपल्या सुवराजा-
जोगाती आहे.

त्या दिवशी राजसभा संपल्यानंतर त्याने
आपल्या उपाध्यायवर लिहिले—“माझ्या चित्र-
कलेची बरोबरी करण्यासाठी कोणी असेल तर
त्याने पुढे यावे !” आणि राजद्वारातच
बसून राहिला.

राजाची नजर आकर्षण्यासाठीच त्याने
ती युक्ति काढली होती. राजाने त्याला
बोलावून राजकन्येच्या महालाच्या भिंतीवर
चित्रे काढण्यास त्याला पाठविले. त्याने
राजकन्या ईसावतीच्या बहामंडल भिंतीवर
कमलाकरचे सुंदर चित्र काढले.

परंतु त्याने ते कोणाचे चित्र काढले
आहे हे कोणाला सांगितले नाही. ईसा-
वतीने देखील विचारले नाही. ते चित्र

पाहून ती शुभ्य झाली. परंतु तिला वाढले
ही चित्रकाराच्या कल्पनेतले ते चित्र असतच.
मदनाला काजविणारा हा राजपुरुष जगात
मिळणे अशक्य. ती एक लावून वासून ताश
ते चित्र पहात राहो.

आपला हेतु पार पडावा म्हणून भाटाने
जाणखी एक युक्ति केळी. त्याने आपल्या
एका मित्राला विद्वकाचा वेपार राजमहलांत
वाकून घालण्याने ते चित्र राजकुमार कमल-
करचे आहे हे राजकन्येच्याचें कानावर
घालायला सांगितले. विद्वक गमती करीत
राजमहलांत गेला. राजघराण्यांतले लोक

गमती पहायला जमा झाले. राजकन्येच्या
महलांत जाऊन त्याने कमलाकरचे चित्र
पाहून जणु काही स्वतःलाच विचारले—
“अरे! हे तर राजकुमार कमलाकरचे चित्र
दिसते आहे. येथे कसे काय आले? कोणी
काढले? कोणासाठी काढले?”

भाट तेंबे होताना. त्याने विद्वकाला
विचारले—“काबरे तू पाहिले आहेस का त्या
राजकुमाराला? हे चित्र कल्पनेनें मी
काढले आहे!”

“आला आहे मीय कल्पनेनें काढणारा!
हे तर कोशलदेशाच्या युवराजाचे चित्र
आहे!” विद्वक म्हणाला.

अशा प्रकारे अगदीं सहज विद्वकाने
जापली कामगिरी नवाचली. आजपर्यंत
राजकन्या हंसावतीने इतका सुंदर पुरुष
पाहिला नव्हता. त्याचे रूपलावण्य पाहून
तिच्या मनांत प्रेमाकुर रुजला व कमलाकराच्या
दर्शनासाठी तिचे मन अधीर झाले.

भाट पत्रावर भावला नाही. तो
स्वदेशी गेला व त्याने विदेशागरीच्या
राजकन्येच्या सौंदर्याचे वर्णन केले. कमला-
कराच्या मनांत देखील हंसावती विषयी प्रेम
वाढू लागले.

कादोवा

एकदा राजा युवराजाला बोलावून
म्हणाला—“युवराज! तू या देशाचा होणारा
राजा! पराक्रम दाखवून राज्य वाढविलेस
तर तुशी कीर्ति अजरामर होईल. अंगदेशाचा
राजा आपल्या देशावर त्तारी करण्याचा
यत्न करीत आहे. तू तो निषण्णापूर्वीच
त्याच्या राज्यावर स्वारी करून त्याचा
परामव कर.”

कमलाकरने विचार केला दिग्विजय करीत
विदेशागरीत जाण्यास छान संधि लाभली
आहे. तिचा उपयोग करून कां वेळ नये.
त्याने आपल्या वडिलांच्या इच्छेप्रमाणे
दिग्विजय करण्यास निवण्याचे ठरविले. तो
पराक्रमी होताच. त्याने अंगदेशावर स्वारी
केली व अंगदेशाच्या राजाचा परामव
करून त्याला कैद करून आणले. नंतर
त्याने आपल्या वडिलांकडे निरोप पाडला
की, मी दिग्विजय करित सावकाश राज-
धानीस परत येईन.

कमलाकर एक मागून एक देश जिंकित
विदेशागरीगवळ येऊन पोचला. नगराबाहेर
तळ देऊन त्याने राजाकडे दूत पाठविले.
हंसावतीच्या वडिलांनी कोशलदेशाच्या
युवराजाचा पराक्रम ऐकल्यान होता. तो

नगराबाहेर तळ देऊन बसला आहे हे ऐकून
विदेशाचा राजा घाबरला. युद्ध करण्या
ऐवजी संधी करून घेऊन मोकळे व्हावे,
असे त्याने ठरविले.

पण कमलाकरच्या इतकीं मुद्यांनी किना
संधीची गोष्ट सोडून हंसावतीला मागणी
घातलेली पाहून त्याच्या जिवांत जीव आला.
तो लगेच कमलाकरला भेटण्यासाठी निघाला.

कमलाकरच्या सेम्यांत पोचल्यावर
म्हणाला—“युवराजांनी स्वतः एवढी तसदी
कशाला घेतली? कोणाबरोबर निरोप
घाटविला असता तर मी स्वतः कोशलराजाच्या

दरवासी हजर शाली असतो माझ्या मुलीचे केवढे भाव कसे सुवराजांनी स्वतः तिला मागणी घालावी. माझी मुलगी छुट्टा फार गुपी आहे हो. तिने लक्षनपणापासून मते व वैकल्ये करून गौरीची कुण वंपावून केवी आहे. तिचा हात गुणच असा आहे की, कोणाकडे कितीही ताप असो, माझ्या मुलीने हात कावल्याबरोबर ताप बरा होतो."

विवाह सुरुत ठरला हंसावतीला सरेंच वाटेना. मितीवर तिने मदनला लाजविणारे रूप पाहिले होते. हा सुबराज तोच की जाणली कोणी सुत्ता. बडिमांनी त्याचे

बर्फि सामध्ये पाहून मला त्याच्या गळ्यात बांधून टाकण्याचा विचार कर केला नसेक !! तिच्या दोन मैत्रिणी होत्या. एकीचे नाव होते मंजरी व दुसरीचे कलिका. तिने मंजरीला वळवळ कोलावून तिच्या कानांत सांगितले की, तू आजून सुवराजांना भेट. मितीवर ज्याचे निज आहे तोच तो आहे की जाणली कोणी, नीट पाहून ये.

मंजरी एका योगिणीचा वेष करून सुवराजाकडे पाहून आली. त्याचे सौंदर्य पाहून ती स्वताच स्वाध्यावर मुग्न झाली. त्याच्याशी स्वतःच लग्न करावे असे ठरवून तिने आपली बाळकीण हंसावती हिला सांगितले की, मुझ्या नशिबी देवाने फडस लिहून ठेवले आहे कोणास जाऊक ! मी गेल्ले तेव्हा कोकोनी लाला करून ठेवले होते व त्याका खूप भारीत होते. म्हणे त्याच्या मानेवर भूत बसले होते ते उतरवीत होते. मग मी त्याच्याशी काय बोलणार व तो काय बोलणार ?

"अगो बाई ! ऐकूनच माझ्या अंगावर व्हारे उभे रहात आहेत. त्याची पीडा मकी मला. सांग काही तरी उपाय आपली सुटका करून घ्यायला." हंसावती म्हणाली.

"एक उपाय आहे सुटका करून घ्यायला, तुला पटेक तर ! लक्षाच्या वेळी दुसरी कोणी उभी केवी की शाले. तिला तुले कपडे घालून उभे करावे. आपण दोघी कोठे तरी पळून जाऊ." मंजरीने सुचविले

"जाणली कोण कळाला ? तूच ही जबाबदारी पार पाड. मी आपली साडी सोडी तुला देते, सधै दाय दायिने देते. एन चली तू हे कपडे घालून उभी हो म्हणजे शाले. मी चौरवाटेने राजवाड्याबाहेर पळून जाईन." मंजरीच्या बोलण्यावर पूर्ण विश्वास करून विचारी म्हणाली.

लक्षाच्या दिवशी हंसावतीच्या खोलीत तिच्याबरोबर मंजरी व कलिका होत्या. मंजरी नव-शामुलीची साडी-बोली नेसून तयार झाली हंसावतीने मंजरीचे कपडे बदलून घेतले.

मंजरी हंसावतीला म्हणाली—"हे बघ ! मुहूर्त अगदी जवळ येऊन ठेपला आहे. तू पश्चिमेकडच्या दराने बाहेर जा. सुमार एक कोसावर एक मोठे वडाचे झाड आहे. त्या झाडाच्या वृषाला एक पोवळी आहे. नीट लपून बस मी तुला येऊन भेटेन."

असे सांगून तिने हंसावतीला पाठवून दिले. म्हणून हा उपाय करावा लागला परंतु या

संध्याकाळची वेळ होती. हंसावती निवून गेल्याची गोष्ट कोणाकडे कळली नाही. एक कोस बोलून गेल्यावर तिला वडाचे एक बाळके झाड विसले. खरोखरच त्याच्या खोडाकडे एक पोवळी होती. पण काळोखात ज्या पोवळीत शिरण्याची तिला गरज भासली नाही. या शिवाय तिला मीति पण वाटत होती. म्हणून ती रोजाभच्या दुसऱ्याच एका झाडावर चढून मंजरीची वाट पहात बसली.

तिकडे मंजरीने कलिकाला पागितले की, रावकुमारीला हा संवस आनंदला नाही

बांदोबा

बाबतीत या कानाची गोष्ट त्या कानाला कळता कासा नये. मी तुला आपल्याबरोबर घेऊन आईत व तुला जे ठेवीर."

चपूला मांडबात व्याख्यात आले. रीती-प्रमाणे तोंडावर बंदर होता म्हणून तिला कोणी ओळखले नाही. कस घणारम पटोपला. कमलाकर मंजरीला हंसावती समजून तिला घेऊन स्वदेशी निघाला त्याने हंसावतीला पूर्वी कधीच पाहिले नव्हते. नवरा रायको अनाशीत बसून पश्चिमेकडील दारानेच निघाली. हत्ती त्या झाडाखाली बांधल्यावर मंजरीने कमलाकरला बघून आकटून राहू लागली.

घरले, जणू काही खिळा कोणी करायला येत आहे."

"काय, झाले काय भयानक ?" कमलाकरने तिला विचारले. मंजरी म्हणाली— "काही नाही, मला काळ एक कार वाईट स्वप्न पडले. मी याच झाडाखाली आले आणि झाडावरून एक मूत पतळून माझ्या मानेवर बसले. ते मला खाण्यात इतक्यांत. माझ्या नखिबाने नेथे एक मातण मॉनिक आळा व त्याने मला सोदविले. त्याने हे झाड आकटून टाकले होते. आता ते पाहून मला भीति वाटत आहे."

ते एकून कमलाकरने आपल्या सैनिका कधी ते झाड जाळून टाकविले व म्हणाला "त्या झाडावरून कोणी उतरतांना दिसले तर त्याला सुद्धा बागीत फेंकून घे."

झाड जळून गेल्यावर मंजरीला हायसे वाटले. आता हंसावतीचे भूत माझ्या वाटेला येणार नाही. तिला कार आनंद झाला. कमलाकर तिला घेऊन आपल्या राजधानीत गेला. राजाने त्याचा राज्याभिषेक केला व स्वतः सानप्रस्थाश्रमात प्रवेश केला मंजरी आता पट्टराणी म्हणून कोसळच्या राजवाड्यात राहू लागली.

बांदोषा

दुसऱ्या झाडावर बसून हंसावतीने ते सर्व दृश्य पाहिले व मंजरीने तिला कसे फंसविले हे तिच्या बांगळे लक्षात आले. पण तिनेच वाई केळी होती व मंजरीच्या बोलण्यावर विश्वास केला होता. स्वतःच्या हाताने लावलेल्या विष-वृक्षाची फळे तिलाच चाखावी लागली. तिला कार वाईट वाटले. तिला जगाचा पीड आला. आत्महत्या करून नोकळी व्हावे असे तिला वाटले. परंतु कोण जाले पुढ्या आपले नशीब उघडेल जसा विचार करून तिने आत्महत्याचा विचार मनातून काढून टाकला ती रागात राहून तपस्वी बनू लागली. सुर्वेची उपासना सुरू केली फक्त फलहार करून त्यावरच राहू लागली.

तिच्या कमलाकर एकाएकी आजारी पडला. त्याला धरंकर ताप आला व तो कमी होण्याऐवजी सारखा वाढतच गेला. मंजरी भयली. हंसावतीच्या हातयुगाची गोष्ट सर्व जगाला माहीत होती तिच्या प्रयत्नांने कमलाकरचा ताप उतरला नाही तर लोकाना संकट येईल परंतु कमलाकर स्वतः ती गोष्ट विसरून गेला होता. म्हणून तिने अनाची समजूत घालून घेतली.

पण तिच्या मनात वाकभूक होत होती. ही कलिका कोणाजवळ बोलली तर कलिकाचा काटा दूर करायला व कमला करचा ताप बरी व्हायला तिने एक मुक्ति योजली.

संधि सावून ती कलिकाला बरोबर घेऊन एका जुळ्या पडक्या देशीच्या देशळात गेली. ते काळीचे देऊळ होते तिने एक बकरा बळी देऊन त्याच्या डोक्याला धुरी दिली नंतर तिने कमलाकरचे एक चित्र काढले व त्या चित्राच्या साष्टांग नमस्कार करून कलिकाला पण करायला सांगितला मंजरीचा

बांदोषा

काय हेतु आहे हे न ओळखून विचारी कबूल झाली. सगळे मजरोने कठवार काढून तिला मारण्यासाठी नर उचलली, पण कलिका वेळेवर सावध झाली न उठून मोठ्याने 'बायबा बायबा!' म्हणून ओरडत दूर निघून गेली. अवलपासचे लोक तिचा आवाज ऐकून जमा झाले. त्यांनी भयंररीक देवळांत पाहिले. नरबली देण्याचा ती प्रयत्न करीत होती हे पाहून त्यांनी तिला खूप बडबून काढले. ती राजाची राणी आहे हे कोणासाठी माहीत नव्हते. ते तिला भरून कोतवालाकडे गेले. पण कमलाकराच्यासमोर तिला आणवेंच लागले नाही. त्यापुढीच ती मलप्राण झाली.

कलिकेबद्दल लोकांना व कमलाकरा सर्व बूट फळले. हंसावती जिवंत असणार असे कमलाकराच्या मनाला वाटले. त्याने तिच्या शोषार्थ लोक पाठविले. स्वतः कलिका पण नगेवर गेली.

शोध काढीत काढीत लोक त्या रानांत पोचले व हंसावती जेथे तपश्चर्या करीत होती तेथे येऊन पोचले.

कलिका बरोबर असल्या कारणाने हंसावतीला ओळखणे कठीण नव्हते. दोघी मैत्रिणी भेटल्या. कलिकेच्या तांडी मजरीने तिच्याशी दगा करून स्वतः राणी व्हावचा फसा प्रयत्न केला हे ऐकून तिला वाईट वाटले.

नेतर हंसावतीच्या बडिळांकडे निरोप पाठविण्यात आला. हंसावती कमलाकराच्या सैनिकांबरोबर कोशळ देशांत गेली. तिने स्वर्ग केर्यानगेवर कमलाकराचा ताप उतरला. पुन्हा एका घुसुड्यावर त्याने हंसावतीची लग्न झाले.

त्यानंतर त्या दोघांचे पुढील आयुष्य मुलांचे गेले. त्यांच्या राज्यांत नेहमी सुख व शांतता नांदत होती.

ठकांचा गुरू

लुगदाव शहरांत एक श्रीमंत व्यापारी रहात असे. त्याने जगाचा प्रवास केला होता पण एका हंगरी मुल्लांतील एका गांवी तो वर्षी गेला नव्हता. ते गांव उकांचे म्हणून त्या काळी प्रसिद्ध होते. त्या गांवाहून परत आलेल्या एका प्रवाश्याची व त्याची गांठ पडली.

त्याने त्याला विचारले "त्या गांवी कोणत्या नमुचा खप जास्त आहे?" तो म्हणाला—"चंदनाचे लाकूड पुष्कळ स्वपते."

पण त्या देशातील लोक, त्यांची राहणी चालीरीती वगैरे सर्वेची त्याने विचारले नाही व त्याने स्वतः होऊन काही सांगितले पण नाही.

व्यापारी चंदनाचे लाकूड एका उंदावर खपून त्या गांवी निघाला. गांवांत प्रवेश करताना त्याला एक म्हातारी भेटली ती मंदरे चरायला येऊन गेली होती. तिने

व्यापाऱ्याकडे पाहून कोणी परदेशी कसावा हे ओळखले व म्हणाली "सांभाळून रहा बाबा! या गांवचे लोक सांगटे चोर आहेत. ठकाविजेत प्रवीण! परदेशी लोकांना फसवून उग्राडनें हाच गांवाचा वेदा आहे. म्हणून जरा बघून रहा!" असे सांगून म्हातारी निघून गेली.

व्यापारी त्या गांवी पोचला तेंपरीत चांगला काळोख पडून लागला होता. गांवाचे फारक वेद झाले होते. म्हणून त्याला ती रात गावाबाहेरच काढावी लागली. दुसऱ्या दिवशी उग्राडतांथ तो गांवांत गेला. बघेत त्याला एक मनुष्य भेटला. त्याने व्यापाऱ्याला त्याने गांव गांव विचारले.

व्यापारी म्हणाला—"मी बगदादचा राहणारा आहे. चंदनाचा व्यापार मी गांवी चांगला चालतो हे ऐकून आला आहे."

Full Screen 127

“हणून सांगितलें तुला ? अरे आम्ही बदनाचीं लाकडे सरपण म्हणून वापरतो. सरपणाच्या लाकडाची अशी काय मोठी किंमत येणार आणि त्यांत तुला कायदा तरी काय होणार ?” त्यानें विचारलें. नंतर तो मनुष्य निघून गेला.

तो म्हणाला त्यांत खरें फिती व खोटे किती हें देखीक कळायला जाण नव्हती. एका धर्मशास्त्रेंत खोली घेऊन रडायचें ठरवून तो धर्मशास्त्रेंत गेला. आंत पाऊल टाकल्या बरोबर त्याला एक विचित्र गोष्ट दिसली. त्याला बदनाचीं लाकडे सरपणासाठीं जाळतां

आदोषा

जवळ आल्यावर त्या दोघांनीं त्याला विचारलें—“काय हो ! काय माळ आपला आहे विकायला ?” नंदन म्हणून कळकळा वर त्यांना त्याची किंमत विचारली.

व्यापारी म्हणाला—“तुम्हीच बोल, काय किंमत घाक ?”

असा काय मोठा माळ आपला आहे तुम्ही ? बदनाचीं लाकडेच ना ! काय काटेक ते मागून घ्या. बदनाच्या वजनानें वजन वळून घ्या !” दोघांपैकीं एक जण म्हणाला

व्यापाऱ्यानें घासघोस न घालतां सर्व बदल त्यांना देण्याचें कळू कंठ व गांव पहायला म्हणून निघाला. एतक्यांत एका मनुष्यानें त्याचा हात धरला व म्हणाला

“हानेंच, हानेंच माझा डोळा फोडला.”

दोघांमध्ये वंगाभक्ती सुरू झालेली पाहून लोक जमा झाले. “तू कोण कोठला, मला

साहीत नाही. मी कधीं तुला पाहिलें देखीक नाही” व्यापारी म्हणाला व हात सोडवून घोब्या प्रयत्न केला.

परंतु जमा झालेल्या लोकांनीं दोळा पुढलेल्या मागसाची बाजू घेतली म्हणाले “डाळा भरून बापा लागेक.”

व्यापारी म्हणाला—“मी धर्मशास्त्रेंत खरलां आहे. सकल देईन.” असें सांगून तो पुढें निघून गेला.

या धांवकळीत त्याचा चढाव तुटला. त्यानें एका चांगाराला जो दुरुस्त करून बायला सांगितलें.

“क्या हाक ?” चांगारानें विचारलें.

“माझा मनासारखें काम केलेस तर तुला संतुष्ट करीन” व्यापारी म्हणाला चांगाराकडे चढाव टाकून पलीकडे काहीं अंक पैसे लावून पतें खेळत होते त्याची गमत पहायला तो गेला. थोड्या वेळानें एकाने व्यापाऱ्याला तो परदेशी आहे हें आंखवून त्याला देखील पैसे लावयला सांगितलें. व्यापाऱ्यानें पैसे लावले व थोड्या वेळानें हातें नव्हतें तें सर्व घालवून नवला एवढेंच नव्हें तर त्याच्या डोक्यावर काहीं नव्हतलें. जुगार जिंकणाऱ्यानें त्याला पाहूनच तिनें ओळखलें कीं, विचार सर्व

विचारलें—“बोक, समुद्राचे सर्व पाणी पिणार कीं वंगान्तरे कपडे काढून ठेवणार दोन्हीपैकीं तुला जें पसं पडेक तें कर.”

“उचांपडेंत सवड दे. तुसे सर्व पैसे देऊन टाकवां, बाहीवर तू म्हणशीक तें कतूल.” व्यापारी म्हणाला.

नंतर तो विचार करूं लागला, त्या म्हातारीनें सांगितले तें खरें आहे. एकाहून एक मामदा आहे. अशा विचार करीत गांवांत हिंढत असतां छुदैवानें त्याला ती म्हातारी एका बागीं मेरली त्याचे तांब पैसे नसले. जुगार जिंकणाऱ्यानें त्याला पाहूनच तिनें ओळखलें कीं, विचार सर्व

आदोषा

बाळवून बसला असावा. तिने सर्व ऐकून घेऊन तिला जो अनुभव व्हा गावचा आला होता तो तिने सांगितला आणि म्हणाली—

“पाहिजेस मी तुला म्हणूनच संभाळून राहायला बजावून सांगितले होते. एकाहून एक लुप्ता, चोर व भामटा आहे. अरे या गावात एका चंदनाच्या मोळीची किंमत बहा मोहरा आहे. तुला दोनशे मोहरा तरी मिळाल्या असल्या, अजून बिघडले नाही सावच रहा व मी सांगते तसे कर. कदाचित तुला सर्व पैसे मिळतील. सध्याकाळी काळोस पडे लागला की, गावा बाहेर फाटका

जवळच्या झाडाखाली एक आंधळा भिकारी येऊन बसतो. तो फकीर असून या गावच्या सर्व ठकांचा गुरू आहे. सर्व ठक रोज त्याच्याकडे जाऊन त्याचा सल्ला घेतात व त्याप्रमाणे जागतात. तू लपून त्याचे बोलणे ऐक. कदाचित कोणी तरी मार्ग निघेल.” म्हणारी म्हणाली

अजून काळोस पडला नव्हता, आपारी गावाच्या दरवाज्याबाहेर जाऊन म्हणारीने सांगितलेल्या जागी दगडाबाब मार्गे उभा राहिला. दगडासमोर एक आंधळा फकीर बसला होता. काळोस पडे लागल्यावर गावांतले ठक एका माथूस एक घेऊन लागले व त्यांनी दिवसभर काय केले हे सांगू लागले. आपापल्याला फसविणारे ते चौथे ठक तुझा होते. त्यापैकी एक जण पुढे येऊन म्हणाला—

“फकीरसाहेब, मी एका परदेशी व्यापाऱ्या फडून चंदनाचे हाकून करवणाऱ्या भावांचे विकत घेतले आहे.”

“अरे हो वण कांही किंमत ठरलीच जसेल की नाही” फकीराने विचारले

“मी त्याला म्हटले, चंदनाच्या बजनाची काय वाटेक ती मनु मागून ये! त्याने चंदनाच्या बजनाचे सोने मागितले तरी

मलाच जास्त फायदा आहे. कारण चंदनाची किंमत जास्त आहे.” ठक म्हणाला

“वण समज त्याने चंदनाच्या बजनाच्या माझा मागितल्या आणि त्यांतल्या अर्ध्या रानटी मागितल्या तर? आणि त्या सुद्धा अर्ध्या दर व अर्ध्या माझा हव्या म्हटल्या तर?” फकीराने विचारले.

तो ठक विचारांत पडला. दुसरा ठक पुढे येऊन म्हणाला “फकीरसाहेब! मी एका परदेशी व्यापाऱ्याला रूप फसविले. मी त्यानेच माझ डोळा फोडला म्हणून ओरडा केला. मी त्याला म्हटले की तू

माझा डोळा भरून दे नाहीतर तुझ्याजवळ जे कांही आहे ते सर्व समोर ठेव.”

“मूर्ख आहेस झाले! समज, त्याने तुला म्हटले की तुझा डोळा भरून देतो. तुझ्या डोक्याच्या बजना एवढा माझा डोळा फाडून देतो तर? तुझा दुसरा डोळा देखील जाईल. त्याचा एकच जाईल. डोळा फाडल्याशिवाय तराजुत बाळग बसें बजन करणार?”

नंतर नभार पुढे आला. त्याचे चंदाव माझ्याकडेच आहेत. मी तुमस्त करून आयचे करुल केले आहे. तो म्हणाला—

“काम पाहून मजुरी घेईन. तुला संतुष्ट करून पाठवीन असे म्हणाला.”

“तुला अकळ कोठे आहे? अरे तो तुला दोन दिडश्या वेगळी देणार नाही. तो म्हणेल, काय काम केले आहेस? माझा चहाय पाण करून देवला आहेस. पण तुला संतुष्ट करून पाठवीन असे म्हटले होते मा? अरे तर सांग, आपल्या सुलतानाचे सर्व शत्रु मारले गेले, फटले का तुला? मनाला बरे पाटले की नाही? तुला होकारण वाचा लागेल? नकार दिलास तर फांशी.”

रोबटी जुगारी ठक आला आणि म्हणाला “मी एका परदेशी व्यापाऱ्याला विकले आहे. मी त्याला म्हटले की समुद्राचे सर्व पाणी तरी पिऊन घालून नाहीतर तुझ्याबरोबर जे काही असेल ते समोर देव.”

“तो तुला एक कवडी देखील देणार नाही. तो म्हणेल, भाव्यात मऊन दे, मी सर्व

पिने तर!” त्या त्याच्या त्याच्या मऊपात अडकतील की नाही? ककिताने विचारले

व्यापाऱ्याने सर्व ऐकून घेतले. म्हणून दुसऱ्यादिवशी कोणी त्याला फंसवू शकला नाही. सर्वोर्ती दोरास सत्वाशेर भेटलेला वित्तो आहे असे समजून त्याच्या तनोखन पाय कापला.

नंतर त्याने चंदन सान्याचा भावाने विकले. त्याला सूप पैसा मिळाला. त्याने त्या गांवात भागदमा गांधी तेव्हासारख्या बस्तु विकत घेतल्या गांवात पाहण्यासारखे जे काही होते ते पाहून घेतले आणि त्या भातारीला भेटला, त्याने भातारीचे आभार मानले. तिला शंभर मोहरा बडीस दिल्या आणि तिचा मित्रोप बेऊन आपल्या गांवा निघून गेला.

त्याने पुन्हा या गांवात पाकल टाकायचे नाही असे मनोर्णी ठरविले.

* मजुरी *

एका गांधी भीम नांवाचा एक लहान मुलगा होता. लहानपणीच त्याचे आई वहील वारले. त्याच्या आजीने त्याला लहानाचा मोठा केला. ब्रह्मदेवाने जेव्हा अकळ वाटली तेव्हा तो गैर हजर होता. पण शक्ति वाटली तेव्हा हजर होता. बोधे तिथे गैर हजर होते त्याची शक्ति मुद्रा देवाने त्यालाच दिली होती. सर्व त्याला भीम म्हणत.

त्याच्या आजीने विचार केला की अला मुलाला कोणत्या तरी कामात गुंतवले नाही तर त्रास होईल म्हणून भातारीने ग्रीमळा कामाच्या घोषात जायला सांगितले. तिने न्द्रोष देतांना त्याला उपदेश केला.

“बोलल्या शिवाय काम करावे, भांडणा शिवाय मजुरी घ्यावी, जे काम घ्यावे ते मन लावून करावे जे काही व्यायचे ओखळ भरून घ्यावे.”

आजीने सांगितल्या प्रमाणे भीम कामाच्या शोधार्थ निघाला. वाटेत त्याला एका बरा-सगोर एक सभ्य मनुष्य भेटला. भीम त्याला म्हणाला “मी काम शोधायला आलो आहे. मला बोलल्याशिवाय काम देणारा आणि सांढण केल्याशिवाय मजुरी देणारा मनुष्य पाहिजे आहे.”

त्या मायसाने भीमला एकदां आपाद-मस्तक पाहून ओळखले की बडी आहे. त्याने त्याला एक सरदा बसविला व म्हणाला—“तो ष्हा तुला बोलावितो आहे. बोलल्याशिवाय तो तुला काय लागेल, भांडण केल्याशिवाय त्याच्याकडून मजुरी वे.”

भीमने सरळ्याकडे पाहिले. तो मान हळवीव होता. भीमला वाटले, बोलल्याशिवाय हा बोलवीत आहे. बोलल्याशिवाय काम करायला तो वेईल. तो त्या सरळ्याकड

नेका. सरदा भीष्मा बाहुन मित्रन अभिगीत निजंत शिरका. भीष्मे विचार केन, हे स्वामे पर असावे. तो सहन पांव मेका एन आपन कर्म बात बाकवे ?”

स्वामे कितावक एक वरपावे लून केकी. मुदज कबडें बेज्म तो नीज रोडे मळ कगका. तो प्रजापतर्पित कब करीत राहिका. सन्त अस्तां त्याका लम्ब कसा जावान ऐकुं भाका. मास लम्ब राहिले तर एक शंकाचे सोन्वाची बावीं जरेने पाव.

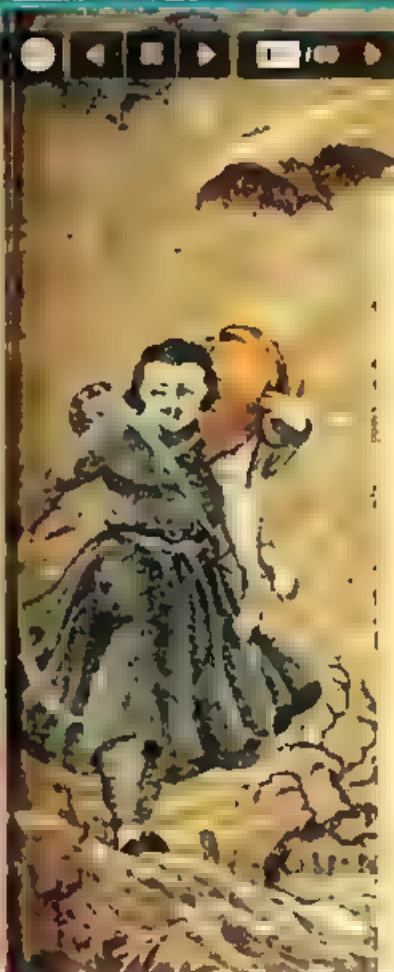
भीष्मे विचार केन, “जोही, मला स्वामे दिनेले काय हाकले असावे अक्षय केका शिक्षण स्वामे मजुरी दिनी मसारी. त्याका बाजीने त्याका जे काही ध्याने जोजळ नसत म्हाका सांगितले होते. मजूर स्वामे जांकातलीं ओळख मजूर बावीं

केतली व माझे पुन्हा कडुबांग ठेवून वरी निघून गेला.”

सोन्वाची बावीं बाहुन बावीचे दोळे विवून रोले. “इतके घाबरे तुका कांठे विकले पाव ?” बाजीने निघारले व ते ऐकून बातारीने विचारले, “कोठे आहे तो कडा व कोठे आहे ते बडि ? वेडा कुटल !”

स्वा काळोका रात्री म्हातारी भीमरोवर पुन्हा त्या बावीं केकी. किने मातवाज ते मोहरांगे मरलेले बडि उक्कत धाकत सोमितले आणि परीं केकी. मंतर ती म्हाबावी “हे बडि व कांत सोपवलेका सोम्याच्या काळाविनी कोणाकर कातर शब्द बांगू वकोर. तुम्हा काळाच्या केकी व सोम्याचा उपयोग होईक.

स्वामे एक होकराची माग एकपिली.
(तुम्हा महिन्वीत बावीच एक रागत.)

अकल्पित लम्ब

विकलाकणि जाकत हड सोडका बाही. तो पुन्हा काडाजळ बेज्म. फेत सांसार काहुन केतले आणि सारावाकडे निबाक. तेका नेहमीजमणे फेरांत कलेका नेवाक रोले. जगका—“राका ! का कर्मराजीच्या केकी ते दुसऱ्यासर्दी इतके कड सहन करीत आहेस. कांत मका तरी कसे काटते की, हा कने तुम्हा पूर्वजनीं केलेका कर्माचा योग आहे. पूर्वजनींचे कर्मचळ सोबाचे कातलेच. कापूनच तुम्हार सांकाच्या एका तळम कोळ्याचे एका हाकळनेकर एन गेले आणि त्यामुळे तो स्वतःच्या मावास देखीक तुका. काळाक बेक नसे म्हणून ही तुका ती मोड सांगवी. ऐक.” स्वामे मोड सांगककर तुषाट केकी.

पर पुर्वी रामशूह केने मकळिंद म्हाका एक कर्मनीक राका राज्य करीत आहे. त्याका जीव की पाव एकपिली एक मुकमी होती.

धनकाच्या गोष्टी

तिथे नाच नाचावती होती थी मन्नासारणी सुवर होती.

इकदा ही जापल्या सलीखोकर उठावांत विहार करीत अस्ता सुमहर बोळ्याने तिला पाहिले, तिने अमतिन सौंदर्य पावून तो मुग्ध झाला. रानकऱ्हेची कोऱ्याचे सगळे कसे होवार ! मित्रा मागवाने आभाळाका हात कापल्या इत्येच जसक, हे सर्व कळत असुनहि त्याने तिच्याशीच सगळे कसल्याचे जापल्या मनाची ठरवून टाकले. राबंदिवस त्याच्या मनात तिचाच विचार येई. त्याने जापला कापधंदा सोडला व वेळवेळाने

देवीक सोडले. त्याच्या म्हाताऱ्या आईका कळेना. "आळे तरी काय वा मुकाका !" म्हातारीने जेवामे पाटीवर हात फिरवून विचारले "तू विसरपार वसून राहिलोस. कावपीत माझीस कस करीत नाहीस. राबपार कावल्यावर तळमळून पडून असतोस. आळे तरी काय मुका ?"

सुमहरने काही एक कपविस्वाशिवान सर्व काही जापल्या आईका सांगून टाकले. म्हातारी मोठी हिमतीची काई होती. म्हणाली "एवढेचना ! तुज्या इच्छा पुरी करव्याचे माझ्याकडे लागले. तू वास्तवर साकल वे बरे !" आईच्या हा वेगळ मन्दांनी सुमहरच्या मनाका निव्वस पाडला व तो त्या विषयी जेवका.

स्वानंतर म्हातारी एका दोषलीत उवमा-एव मासे वेळून राबवाच्याव गेली व राबकुमारीका मेर वेळून आले जाई असा मेकतलेने निरोप पाठविला. राबकुमारीने तिला जेत सोकाविले. सुमहरच्या आईने मेर समोर ठेवली व मन्दावर कळत निवून गेली

त्या दिवलाचामुल ती रोव उवत मासे जावून राबकुमारीका देऊं कायली. मावा-

चंदोका

वतीला हे सर्व शहून आश्चर्य वाटले. तिने एकदा तिला विचारले "मला वाटते, मनात काही तरी हळूहळू ठेवूनच तू रोज हे मासि वाचून बैठ असवीस. मग सांगव कां नाहीस, तुला काय हवे तें? मी तुम्ही हळूहळू शक्यतो पुरी करीन."

"राजकन्येनें अमरबदान दिलें तर मी हळूच अगदीं फानांत काय हें सांगीन."

मायावतीनें अमरबदान दिल्यावर म्हाताः तिनें संकोच करीतच फानांत सांगितलें काँ, भासा शुक्ला तुला पाहिल्यापासून तुझ्या

मेमानें वेडा झाला आहे. तूं फक्त एकदांच आपल्या बोटांनं त्याच्या हाताला स्पर्श केलास तरी पुढे." तें ऐकून राजकन्येला सग येथवा ऐबनां हसू आलें. पण तिनें क्वच दिलें होतें, म्हणून ती म्हणाली "तूं आपल्या मुलाला वेडून ये."

म्हातारी आनंदानें धाँ गेली. तिनें मुलाला चांगले क्षणें करून निघायला सांगितलें. दोघे राजवाड्यांत पोचल्यावर राजकन्येनें कोव्याला एका आशीं झोपायला सांगितलें. त्याला वर्षान्त झोप लायल्यावर राजकन्या आली व त्याच्या हाताला बोटांनं स्पर्श करून निघून गेली.

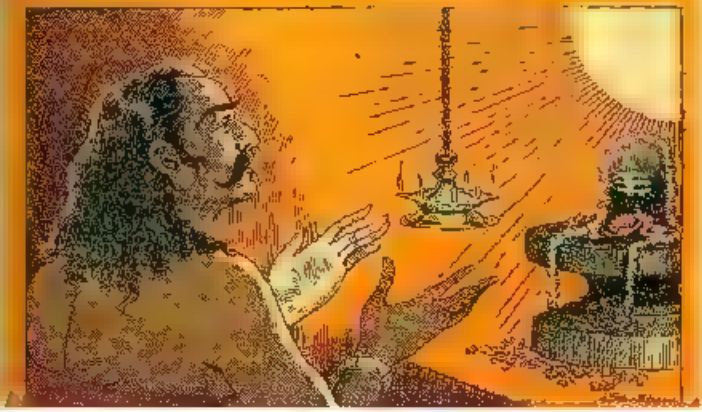
सुपहर स्वप्नें पडत होता. राजकन्या बोटांनं स्पर्श करून निघून गेल्यावर त्याची झोप मोडली. स्वप्नांत तो तिच्याशीं किती किती बोळकत? पण जागेवणीं सिरा सरोर न पाहून तो तिच्या मोहानें खरोखरीच वेडा झाला आणि वेडेपणांतून वेगुद्ध होऊन मरण पावला.

तें ऐकून मायावतीला फार वाईट वाटलें. तिनें आपल्या बहिलाना बडलेला सर्व वृत्तांत सांगितला व म्हणाली "मी त्याच्याचरीवर सती होणार!" राजानें तिला अनेक प्रकारें समजावून सांगितलें, पण मायावतीनें आपला

विचार सोडला नाही. राजाला काय करावें काहीच सुचेंना. त्यानें स्नान केलें व शेकराच्या दंडळांत जाऊन देवावरून आपलें गन्हायें सांगितलें. म्हणाला—"देवा तुझ्या हजेनेच ही तुकगी मला मिळाली. आतां या संकटांतून तूच काही मार्ग काढलास तर निघेल."

तेव्हां आकाशवाणी झाली "राजन् ' तुम्ही मुलगी मागच्या जन्मीं या कोव्याची बायको होती. त्याच्या जन्मीं हा कोळी जखमर नांवाचा एक नाकण होता. त्याचे बडीक वारल्यावर त्याच्या नातेवाइकांनीं

त्याला फंसवून त्याचे सर्व धन लुटवून घेतलें. म्हणून बलेश्वरला संसागाचा बीट आला. तो आपल्या बायकोसोबत गंगाकाठीं येऊन हरिजनक पळू लागला. त्यांना कधी कधी चार चार पांच पांच दिवस काही खायला प्यायला न मिळें. मरणासन्न पडला वसता त्याचे मृत कोव्याच्या टोशडीकडे गेलें. म्हणून त्याला वा जन्मीं कोव्याच्या पोटी जन्म आला लागला. त्याच्या बायकोनें पातिनाथ भूमिणि पारून करून नवऱ्याची पुच्छळ सेवा केली होती. म्हणून ती वा जन्मीं तुझ्या वरीं जन्मास आली. आतां कोव्याला

वाचवण्यास एकच उपाय आहे. तुझ्या मुलीने आपले अर्धे आयुष्य कोव्याला द्यावे व त्याच्याशी लग्न करण्यास तयार व्हावे. तर कोली पुन्हा जिवंत होईल."

राजा वरील आला. स्थाने मज मानीत नव्हते. पण मुलीला वाचवण्यासाठी त्याने जी आकाशवाणी ऐकली होती ती सांगून द्याकली. मायावती तयार झाली. सुमधुर विवंत झाला. त्याने राजवन्देशी लग्न झाले व तीन राजांना वारस पण झाला.

येथवर गोड सांगून नेताळ म्हणाला: "राजा ! मला एक शंका आहे. मायावतीने वचन दिल्याप्रमाणे कोव्याच्या अंगाला रक्षक केला, पण त्याच्याबरोबर सती होण्याचा हट्ट तिने कां बरला ? तिचे त्याच्यावर प्रेम होतं म्हणून, कां तिच्यामुळेच तो प्राणास मुक्त झाला, कां मागच्या जन्मी ती त्याची बायको होती म्हणून ? उतर माहीत असून

दिले नाहीस तर परिणाम माहीतच आहे तुला ? तुझ्या डोक्याची शंकर लकले होऊन तुझ्याच पायांवर आवळलीक."

विक्रमार्क म्हणाला-"मायावती कोव्याला खास प्रेम करत रागली होती. पूर्वजन्मीच्या गोष्टी आठवून त्याला पति मानू लागली असती तर नुसत्या बोटांनी त्याच्या हाताला स्पर्श करून त्याच्या दुखाती ती कारण कां झाली असती ? फक्त बचन मानून कोव्यामुळे जर तो मेला तर त्याची जनाकवारी तिच्या वर नव्हती. तो जिवंत असतानाच तिने त्याला मनाने वरले असावे. म्हणूनच ती आपले अर्धे आयुष्य देऊन त्याच्याशी लग्न करत तयार झाली."

जव्हा एका रोजी राजाने सैन्य वेग होतांच नेताळ नेताळबरोबर अदृश्य झाला व पुन्हा शाळाच्या कांदीला लोबकळू लागला.

(कथित)

* प्रतिज्ञा पूरी करी *

क्रांतीर देशाचा युवराज शिकारीहून परत येत असतां वाटेत त्याला एक तेव्हाची तरुण मुलगी दिसली. ती सौंदर्य वाळत पाहून रासप करीत उभी होती. युवराजाला तिची ओलीही बघा कशावीशी वाटली त्याने विचारले "तू तिळोत जन्माका काहीस, तिळांतच वाढलीस अन् वर तेव्हाची मुलगी आहेस, तर मग सांग बरे तिळाच्या राजाहून लहान पान कोणत्या झाडाचे असते ?"

हा युवराज आपल्या कुळाचा अपमान करीत आहे असे वाटले त्या मुलीला. तिने उतरादाखळ युवराजालाच प्रश्न विचारला-"कुळांत जन्माका येऊन, कुळांतच वाढून स्थाळ म्हणविणाऱ्या युवराजा ! कोनच बापकऱ्यांच्या फुलाचे नांद तर सांग, बाहोतें !"

तो प्रश्न ऐकून धमंढसोर युवराजाला राग आला. म्हणाला-"तेव्हाची पोर तू लहान होती मोठ घास घेत आहेस. तुला एकलेवे बाजीरे झाडेले विसर्तें आहे. शान, तुझ्याशीं लग्न करून तुला आयुष्यभर तुरुंगवास भोगावला लावले नाही तर नांवाचा युवराज नाही मी."

"युवराज ! आपल्या धमंढीत हट्टाने तू माझ्याशीं लग्न करून घेऊन मला आपली पदराणीं करून न वेतां मला तुरुंगांतच ठेवलेस तर मी देखील सांगून ठेवते, माझ्या पोटीं तुला छान बसवून काढणारा मुलगा जन्मास येईल. विसरूं नकोस." तेव्हाची मुलगी म्हणाली.

युवराज रागासोरोने बरीं मेका तो कोणाशीं कांहीं एक बोलला नाही, जेवला नाही. एका कोपऱ्यांत बिसर करीत बसून

राहिला, राजाने त्याला वेऊन विचारले-
"बाळ ! तू शिकारीहून परत आलास.
मराच वेळ झाला येऊन. पण जेवणास कां
नाहीं अजून ?"

"माझ्या बघांतली इच्छा पुरी होईपर्यंत
तोडात बाणी पाळावयाची नाहीं अशी मी
प्रतिज्ञा केली आहे" युवराज म्हणाऱा

"अशी प्रतिज्ञा तरी काय केली आहेस
ऐकू दे तरी," सनानें विचारलें.

तेव्हां शिकारीहून परत येत असतां
तेल्याच्या झुलीशीं झालेला संवाद सांगून
तो म्हणाला "मी त्या घमंडीसार तेल्याच्या

मुलीशीं लग्न करून तिची खेळ मोठ-
पार आहे."

"असला वेडेपणा करून कासें चालेऊ ?
कुलश्रोत्र काही पाहिलें पाहिले कीं नाहीं ?"
राजानें समजूत पारण्याचा यत्न केला.

युवराज म्हणाला "त्या मुलीशीं लग्न
करून बायला तुम्ही तयार नसाक तर मी
परदेशीं निवून जाईन."

दोघटीं नाइलाजांनें राजाका कबुली पावी
लागली. मुलाच्या लहरीपणासमोर त्याला
हात टेंकावे लागले

राजा स्वतः तेल्याच्या घरी गेला,
त्याच्या मुलीला माझमी सातकी व मुहूर्त
देखील ठरवून आला. ठरलेल्या मुहूर्तावर
लग्न समारंभ निर्विघ्न चार पडला. या
अवधींत युवराजानें आपल्या बाळाच्या
उद्यत्तांत एक छोटे खानी राजवाडा बांधवला.
त्यांत त्यानें आपल्या बायकोला टेबले व
रथा राजवाड्यावर सजत पाहारा टेंबला.
बायकोच्या सेवेला एक दासी साथ ठेवली.
प्रकृण त्यानें आपल्या प्रतिज्ञेप्रमाणें बायकोला
सुतंगवास भोगायला लावले.

तेल्याची मुलगी तरी काहीं कमी नव्हती.
तिनें देखील आपली प्रतिज्ञा पुरी करून-

साठीं दयाय करणाऱ्या ठरवून दासीकडून
बदिलाकडे निरोप पाठविला व आपल्या
माहेरच्या घरापासून तर तिच्या तुरुंगवा
बाब्यापर्यंत एक चोर वाट संपून तयार
करविली. त्या बाटेनें ती माहेरी जाऊं
येऊं लागली.

तिच्या प्रांगण्यावरून तिचे वडील एका
जादुगाराला व होवाऱ्याला बोलावून घेऊन
आले. त्यांच्या राहण्या जेवण्याची व्यवस्था
तिनें आपल्या बहिलाकडेच करविली. तिनें
सजत तीन वर्षे मेहनत करून त्यांच्याकडून
मंत्रविद्या व डोबऱ्याचें काम उत्तम प्रकारें
शिकून घेतले.

नंतर तिनें आपल्या होवारी मुखला सांगि-
तले. आपण आपला खेळ राजाका दाखविला
पाहिजे म्हणजे राजा खूब इनाम देईल.

तुसच्या विनंतीं लांबारी आपल्या
शिष्याणीला बरोबर घेऊन राजवाड्यांत गेला.
तेथे त्यानें तिच्याकडून विरगिराळीं कायें
पत्रवून दाखविलीं. बांधूवर चढून तिनें जी
कसरत करत दाखविली ती पाहून तिच्या
लवचिक शरीर काठीची सर्वांनीं वाखाणणी
केली युवराज तर इतका खूष झाला कीं ती
जावेळीं बांधूवर चढून काम करीत होती तेव्हां

त्यानें मध्येच होवाऱ्याला बोलवून खेळ बंद
करविला व म्हणाला "इतक्या विवेकपणानें
आपल्या मुलीचा जीव वोक्यांत कां धाकडोस ?
कण मोटासाठीं ? आज तिला माझ्याकडेच
राहू दे ! मी तिला पुष्कळ इनाम देऊन
पाठवीन."

युवराजाच्या यत्नीं शिरद्ध होवारी काय
कणार ? तेव्हाच्या मुलीला सुद्धा तेंच हवें
होतें. ती युवराजावरुन त्याच्या उद्यानांत
गेली. ती त्याचीच बायको होती परंतु तीन
वर्षांत दोघांची भेट नव्हती. म्हणून स्वतःच्या
बायकोला देखील युवराज जोरखू शकला

नाही ती रात्र दोघांची उघातातच कादली. जाताना युवराजाने आपल्या हातातली अगदी तिच्या बोटात घातली.

तेव्हाच्या मुक्तीची म्हायने युवराजाच्या नायकीची इच्छा पूर्ण झाली. काळमनाने यमावेली विला दुख्खा झाला परंतु युवराजाला या गोष्टीची काळपना देखील नव्हती कारण त्याच्या कल्पनेने त्याची बायको उद्यानांतल्या महालातच होती चोर वाटेने ती आरल्या माहेरी जाई येई. माहेरिच तिचा मुलगा लहानाचा मोठ झाला. सर्व विद्या शिक्षण तो पारंगत झाला. तिची प्रतिष्ठा

फक्त वर्षांच पुरी झाली होती. तिला युवराजापासून मुलगा झाला पण त्याच्या-कडून युवराजाला चोप देवविणे बाकी होते तिने ती अर्धी पतिव्रता पुरी करण्यासाठी आपल्या मुलाची मदत घेतली तिने आपल्या मुलाला सर्व नीट संस्कारांमून सांगितले

तो शुनांत जाऊन राहू लागला. तेथे एक व्हातारी होती तिचीं शुरें तो चरायला येऊन जाई. व्हातारी त्याला दोन वेळ जेवायला घाटी

दुपचा रात्री आडेने निळविलेल्या संग-बळाने तो रात्रवाळीत शिरला न सरळ

आपले वडील युवराज शब्दवा खोळांत गेला त्याने युवराजाच्या नाकासोबत एक मादक मुली घरली व ते वैशुद्ध आहेत हें पाहून त्याच्या पळणाचे चारही पाय बळकून वेतले आणि त्याच्या आर्मी बरोबर कामलेले केळीचे सांग लावून ठेवले. नंतर युवराजाच्या अगावरले सर्वे वागिने काढून घेतले आणि नदीकाठी बाळूत लपवून ठेवून दिले रात्री पत म्हतारीच्या झोपडीत बाळम झोपला

उज्यादल्यावर युवराजाच्या महालांत चोरी झाल्याची बातमी गांवघर पसरली. मग्याने कोतवाला चोराचा शोध लावण्यास

सांगितले. त्या दिवशी रात्री स्वतः मंग्याच्या घाी चोरी झाली. मंग्याच्या भायकोचे सर्वे दागिने चोरीला गेले. मंग्याने कोतवालाला तस्कीद दिली की, दोन दिवसांत चोराला घकून आणले नाही तर शिक्षा केली जाईल.

कोतवालाला एक लम झालेही मुदगी होती तिचा नवरा लहानपणीच पादश्री गेला होता. युवराजाच्या मुलाला ही गोष्ट कळली त्याने कोतवाल व त्याची बायको दोघांसाठी काही कपडे बाजारांत जाऊन विकत घेतले आणि कोतवालाच्या शेजारच्या घरी जाऊन विचारले "माझे दासरे फोसवाल कोठे राह-

तात, माहीत आहे का आपल्याला ?” त्यांनी त्याला कोतवालाच्या बरी पोचते केले.

त्या दिवशी कोतवाल चोराच्या शोधार्थ विषाल तेव्हा युवराजाच्या मुराने त्याला विचारले “कोठे निषालात ?” चोराला पकडायला म्हणून कळस्यार त्याने बरोबर वेण्यासमोरी परवानगी मागितली.

ते हसहसयाने वाळले होते. एक आगी एक व्यकही सांघळा पाहून त्याने कोतवालाला विचारले “हे काय ?”

“चोराळा या सांपळ्यात ठेवायचे आहे, त्याला आत ठेवून विळी ठोकला की त्याला

बाहेर येता येणार नाही.” कोतवाल म्हणाला. “मी जरा आंब जाऊन पाहातो, चोराळा बाहेर येता येते की नाही.” मुलगा म्हणाला.

कोतवालाने विचार केला, आंबई इतक्या वर्षांनी परदेशातून परत आला आहे. त्याला मात पाठमिणे बरोबर दिसणार नाही. म्हणून तो म्हणाला “नको मी आत जाऊन दाखवितो.” त्याप्रमाणे तो आत गेल्यावर मुलाने खिळा ठोकला. कोतवाल सांपळ्यात सांघडला. नेतर मुलगा म्हणाला “खिळा येत नाही. आत काय करू ?”

“बरी जाऊन सासुबाईकडून कुवाड करवत जे मिळेल ते मागून घेऊन ये.” कोतवाल म्हणाला.

मुलगा कोतवालाच्या बरी गेला आणि कोतवालाच्या शयकोला म्हणाला “मासाला राजाचे शिपाई वळून घेऊन गेले आहेत. ते करावी झडती घ्यायला येणार आहेत. बरांतले दगा दागिने जपून कोठेतरी ठेवायला मामांनी मला बांदले आहे.”

“बरांत कोठे लपवू ? मी तुला सर्व दगा दागिने काढून देते. तुंच कोठे ते नेऊन ठेव.” कोतवालाची बायको म्हणाली तिने घरातले आणि स्वतःच्या व मुलीच्या जगावरचे

सर्व दागिने काढून एका पिशवीत घातले आणि पिशवी आपल्या जांघ्याच्या हाती देऊन त्याला पाठवून दिले. तो ते दागिने नवी कोठे लपवून बरी निवून गेला.

सफाळी शिपायांनी कोतवालाला सोडविले वसने सर्व दागिने त्याने जांघविरुध्दाई ऐकून कोतवालाला फारच राग आला. तो मंत्र्याला सर्व वृत्तांत निवदून करून म्हणाला— “हातावर जुरी घेऊन तो पकून गेला हो.”

ते ऐकून मंत्र्याला वाढवून वाटले. म्हणाला—“विलंडर बोर दिसतो आहे.” नेतर मंत्री राजाकडे जाऊन म्हणाला—“हे काम इतर जेफांकडून होण्यासारखे नाही. मी स्वतः जाऊन घेऊन आणतो त्याला.”

त्या दिवशी राजा मुलाने शोध्याचा जेव केला. तो कपळ्याचे एक मोठे गांठोडे घेऊन धोबी बाटावर जाऊन कपडे धुवू लागला.

मंत्री बाटावर येऊन विचारले लागला “बरो! इतक्या रात्री तुं कपडे धुतो आहेस ?”

“काय करू ? शोध्या वेळाने चोर येऊन कपडे घेऊन जातील. त्यांचेच कपडे आहेत हे. दिवसा नाही येत ते” मुलगा म्हणाला.

“चोराळ बराबचे असेल तर मी सागतां तसे करा. तुम्ही व तुमचे शिपाई जवळपास विलंडे तर बोर या बाजूला येणार देखील नाहीत. म्हणून तुम्ही शिपायांना दूर जाऊन लपून बसायला सांगा” मुलगा म्हणाला. नेतर त्याने एक मोठे दोपळे दाखविले आणि म्हणाला—“तुम्ही यात वसून रहा. मी हाक मारल्याबरोबर बाहेर येऊन चोरांना नीट पाहून खूप करा. शिपाई घेऊन त्यांना धरतील.”

मंत्र्याला वाटले, आता बोर हातातून कसा निघततो ते पाहातो त्याने शिपायांना

दूर जाऊन लपून बसायला सांगितलें व रक्त टोंपण्यांत जाऊन बसला. झुळानें टोंपण्यावर शीश मोठे मोठे ढगड ठेवून दिले. मॅन्वानें यापली पगडी व तलवार बाहेर ठेवली होती. ती घेऊन जाऊन बाळूंत लपवून ठेवली व पुन्हां बरीं जाऊन स्वस्थपणें शोणून राहिला.

मुलाका कळलें की, दुसऱ्या दिवशीं स्वतः युवराज चोराका घरण्यासाठी निवचार आदित त्यानें विचार केला आज काहीशी प्रतिष्ठा पुरी होण्याची वेळ आली आहे. त्या दिवशीं त्यानें एका वाण्याचा वेष केला. नदीकाठी

एक पण्याचें झोपडें घालून दुकान लावून बसला. तेथे त्यानें काहीं पोती व पोण्या देखील ठेवून बिल्या आणि दिवा लावून दुकानावर बसला.

युवराज रात्रभर राजधानींत राहून फायची ठावून सैनिकांबरोबर निघाला. वराच वेळ हिंदून युवराज या दुकानासमोर येऊन विचारूं लागला—“कायरे” या देखीं दुकान सोडून येवला आहेस ?”

मुल्या कापरण्याचें सोम करून कोजाला ऐकूं जाऊं नये अशा स्फोट युवराजांच्या अंगादीं कवळ जाऊन हात जोडून नमस्कार

करून म्हणाला—“महाराज ! चोर आपला घंदा उरकून या काजूनेच जातीक, त्यांची वाट पहात बसलों आहे.”

“या चोरांना परायला तूं मदत करशील का आम्हाला ?” युवराजानें विचारलें

“चोराला पकडावचेंच असेक तर मी सांगतां तसें करा !” असा माजूमाजूला पाहून मुलगा पुढें म्हणाला—“आपल्या या सैनिकांना किल्ल्याच्या दारावर उभे करा.

तुम्ही एका पोत्यांत लपून बसा. चोर आल्यावर मी सांगेन. हे पहा तुमचें पोतें. ते पोतें उघडून पाहतील, वाढेन आल्या

बरोबर तुम्ही शिरायांना बोलवा. शिराई घेऊन त्यांना भगनीक.” मुलानें सुचविलें.

युवराजानें सैनिकांना दूर जाऊन लपून बसायला सांगितलें. आपली पगडी, तलवार व पोषाख काढून बाहेर ठेवला व मागे कपडे घालून पोत्यांत बसून राहला. मुलानें पोत्याचें तोंड दोरीनें घट्ट बंद केलें. नंतर युवराजाचे कवळे स्वतः घातले व सैनिकांना बोलाविलें.

सैनिकांनीं रात्रीची वेळ असल्या कारणानें त्याला चोळखलें नाहीं. युवराज समजून ते पोतें उघडून पाहतील, वाढेन आल्या

कांना म्हणाला -" चोरांचा सरदार हा पहा येथे जात पोल्यात आहे. मी प्रकट ठेवला आहे त्याका. वळा घेऊन त्याला रात्रवाक्यांत "

सैनिकांनी पोते उघडल्याशिवाय पोत्याला लप्या मारल्या, खूप बळे व चुळे दिले व घेऊन राजमहालांत गेले. पोत्याच्या आत युवराज आरबत होता पण कोणी तिकडे लक्ष दिले नाही.

राजाला हे देखून आनंद झाला की, युवराज चोराळा भरून घेऊन आला आहे. पण प्रत्यक्ष दुसऱ्याच एका सरदाराला पाहून त्याने विचारले "युवराज कोठे आहे? चोर कोठे आहे?"

मुलगा म्हणाला "महाराज! मी चोर आहे व युवराज मा पोत्यांत आहेत. ते मला एकदां शकले नाहीत. मीच त्यांना धरत आणले आहे." मुलगा म्हणाला.

पोते उघडून पाहिले तर आत युवराज. युवराजाचा पोशाख काणागा हा कोणीतरी तोव्या दिसतो आहे राजाने त्याला पकडून कांही राखला संगितले आणि निवृत्त गेला.

तेवज्जंत युवराजाची बायको म्हणजे त्या मुलाची आई तेथे झाली व म्हणाली - "तुमच्या बडिलाली आपल्या जातावावर इतका राग दाखविण्याची गरज नाही हा तुमचाच मुलगा आहे. आपली प्रतिज्ञा पुरी करण्यासाठी मीच हे सर्व कारस्थान रचले."

तेवज्जंत तेथे तेकीपण आला. युवराजाला सर्व कांही त्याच्या बायकोकडून काढले. त्याने उपानांतल्या घरापासून तेक्याच्या घरापवेतची चोर वट स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिली व त्याने डोळ्यांच्या मुलीकडे म्हणून जी कंगडी धिळी होती ती पाहिली तेव्हा आपल्या बायकोच्या बोलण्यावर त्याचा विश्वास बसला.

त्यानंतर त्याचा संसार सुखाचा झाला.

विश्वामित्र नक्षत्रांशोवर राघव आणि कल्याण जयध्वेडून निघाले ते सरयू नदीच्या तळिणडडीळ झाडावर येऊन पोचले.

विश्वामित्र जंगली रंगाने राघवाच्या पाठीवर हान फिरवून म्हणाले - "बाळ ! जाऊन जानमन काढून घे. मी तुला बळक व अतिशय त्याका बळक व अतिशय या दोन जातींना मंत्र दिला, हीन पक्ष ठळटून गेल्यामुळे त्या दिवशी सर्वानी सरयू नदी तीरावरच ती रात्र काढण्याचे ठरविले.

पहाटे विश्वामित्र मुनींनी दोघां राव-हमारांस जागे केले. ते स्थान संघादि आठोपून विश्वामित्र क्षत्रींशोवर पुढे निघाले व सरयू आणि गंगा या दोन्ही नद्यांच्या संगमस्थानी येऊन पोचले, असे सांगतात

जगावर त्यास होईल व तुला पस्येक कायांत यश मिळेल.

रागाने विश्वामित्र मुनींची आज्ञा हातांत हातपाय घुळून संघा केडी व विश्वामित्र मुनीं बळक येऊन बसला त्यानी विविधत त्याका बळक व अतिशय या दोन जातींना मंत्र दिला, हीन पक्ष ठळटून गेल्यामुळे त्या दिवशी सर्वानी सरयू नदी तीरावरच ती रात्र काढण्याचे ठरविले.

पहाटे विश्वामित्र मुनींनी दोघां राव-हमारांस जागे केले. ते स्थान संघादि आठोपून विश्वामित्र क्षत्रींशोवर पुढे निघाले व सरयू आणि गंगा या दोन्ही नद्यांच्या संगमस्थानी येऊन पोचले, असे सांगतात

Fullscreen 127

दुसऱ्या दिवशीं एका तरीत नव्हत ते गंगा पार गेले. गंगा पार एक वाट रान होतं. तेथे मनुष्यवस्ती नव्हती. विरगिऱ्यांनी यापेई हिडतांना दिसत होती व त्यांचे भयंकर नावाज ऐकू पेल होते. साडी हाकी दाट होती की, दिवसादेखीक रात्रीसारखा काळोख वाटे.

ते वन पाहून रामाचा आश्चर्य वाटले. त्याने विश्वामित्र मुनींना विचारले-“मुनिवर ! कां वनाचे नांव काय ?” विश्वामित्र मुनींनी त्या वनाची गोष्ट दोघांना सविस्तर सांगतली.

त्या प्रांतंत एका काळीं गळदमू व कळसमू नांवाचे दोन देश होते. दोन्ही देश धन वान्य पूर्ण व समृद्ध होते. परंतु आतां ताटका नांवाची एक यक्षिणी व तिचा मुळगा मारीच दोन्ही देशांखा नाश करीत आहेत. त्यांच्या मीनीने कोणी वा देशाकावे किंमत देखीक नाही. ताटका एक सभारण कीं नव्हत शिच्या अंगति सहल हत्तीचें बळ वाढे. म्हणून हे समृद्ध देश आज ओसाड पडलेले आहेत.”

विश्वामित्र ऋषींनी तो जुना इतिहास राम लक्ष्मणांना सांगितला. त्यांना ही राज तेंवेंच निश्चाति धेण्याचे ठरविले.

ते ऐकून रामाने विचारले-“मुनिश्रेष्ठ ! असें सांगतात की, यज्ञ जातीच्या लोकांच्या

अंगांत बळ फार कमी असतें. सग वा ताटकाच्या अंगांत इतकें बळ कोढून जालें न ती इतकी तय्यार कशी काय झाली ?”

त्यावर विश्वामित्र ऋषींनी ताटकाची गोष्ट सांगितली.

“सुकेतु नांवाचा एक यक्ष होना. त्याने पुन पाप्तीसाठीं तपश्चर्या केली. ब्रह्मदेव प्रसन्न झाला. तेव्हां सुकेतुने पुनपाप्तीसाठीं तपश्चर्या करीत जाई कर्तें सांगितले. ब्रह्मदेवाने त्याका पुन प्राप्तीचा वर दिला नाहीं. पण एका कन्येचा वर दिला व कर्तेहि सांगितले की, जरी सुकृती असली तरी तिच्या अंगांत सहज इतकेंच बळ येईल.”

ब्रह्मदेवाने दिलेल्या वरान्माणें सुकेतुला कन्या झाली. इतू इतू ती मोठी झाली. तिने अप्सिमा रूपलावण पाहून अनेक यज्ञ कुमारांनीं तिला मागणीं घातली. सुकेतुनें सुंद नामक एका तरुण यक्षकुमाराशीं तिचें लग्न लावून दिलें. त्यांना मारीच नांवाचा एका मुळगा झाला. तो महापराक्रमी निघाला. हजरतें ए एक मयेंकर रूप धारण करून ती नरहाया वळ लागली.

त्याका आपल्या पराक्रमाचा गर्व झाला होता.

एकां अगस्त्य मुनि तपश्चर्या करीत बसली नाहीं. परंतु तिनें सर्व पर्वेश असतां सुंदनें विभ्र झालले. म्हणून रामाने

अगस्त्य मुनींनीं त्याचा वध केला. अर्थातच ताटका व मारीच दोघांना अत्यंत राग आला व ते अगस्त्य ऋषींना खावला घांबळे. तेव्हां अगस्त्य ऋषींनीं त्यांना क्षाप दिला की, दोघे राक्षस व्हा ! स्वाप्रमाणें मारीच राक्षस झाला व त्याची आई ताटका पण एक राक्षसोण झाली. तिचें सर्व सौंदर्य हरणें ए एक मयेंकर रूप धारण करून ती नरहाया वळ लागली.

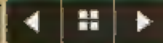
ताटका वगस्त्य मुनींच्या वाटका जाऊ शकली नाहीं. परंतु तिनें सर्व पर्वेश उध्वस्त करून टाकला. आज पावेतो निच्या

Fullscreen

127

62 / 80

भोतीसैं कोणी या देशांत पाऊळ टांकयला देखीक पळत नाहीं. रामा ! तूं तिचा बघ करून या प्रदेशाचा उद्धार कर. ती खी जलली तरी इतकी हुश आहे की तिचा बघ केव्हांनें तुला पाप लागणार नाहीं."

राम हाच कोटून म्हणाला—“मुनिवर ! आमच्या वाडिलांची आम्हांला अशी बाजा आहे की, जायत्या आडेमाहेर आम्ही काही कळू नये. आपल्या आलिपमाणे जी ताटकेना बघ परोबधास तयार आहे.” असें सांगून रामानें धनुष्यावर दोरी बंडवून ती एकदांच ओढली.

धनुष्याच्या दोरीचा टंकार ऐकून ताटका व रामांवीर बाणी आवाज कोटून येत आहे पाहूं लागले. आपाजाच्या दिशेनें ताटका धांवत धांवत, विधामित्र कुनोबरोबर राम लक्ष्मण जेथें वसें होते तेथें माळी.

तिचा पाहून राम लक्ष्मणाका म्हणाला—“लक्ष्मणा ! पाहिलेस हिचें अक्राळविक्राळ कर ! दूर वीर देखीक दिसा पाहूंग भिक्क पळून जातील. तरी पण तिचा वष कावेंसें मळ वाटत नाहीं. ती खी आहे. तिचें नाक व कान कापून तिला कुसूप करून सोडून रावें.”

रामाचे ते शब्द तिच्या कानावर पडतांच ती रागानें राम लक्ष्मणांना धरण्यासाठी पुढें जाळी. रामानें तिचे दोन्ही हात छाटून टाकले. लक्ष्मणानें तिचें नाक व कान कापून टाकले. पण ती मायावी राक्षसीनें राक्षसी हास्य करीत पुढें येऊं लागली. हात, नाक व कान पुन्हां तिच्या अंगाळ बाऊन चिकदले.

तेथें विधामित्र मुनि म्हणाले—“रामा ! अरे ही राक्षसीन ! दिव्यावर ज्या काय दाखविण्यानें काम भागणार नाहीं. ती जिवंत राहिली तर काय काय उपद्रव करील

कोणास टाऊक ? म्हणून सोप्याकाळच्या आंत तिचा बघ कर. सकाळीं व संध्याकाळीं या राक्षसाचें बळ वाढतें हे तुला माहीतच वसेल.”

तें ऐकून रामानें एक क्षण सोडली. ती तिच्या छत्रांत जागली व ताटका जमिनीवर वडाम दिखी आवडली. त्या हवेकानें सारीं पृथ्वी हादरली. थोडा वेळ जायमीवर तडकळून ती गार झाली.

विधामित्र चर्तनी आंगडाच्या गरांत रामाच्या शापासकीं दिली आणि म्हणाले—“रामा ! आज तूं ह्या राक्षसिणीचा बघ

कामरु सर्व ऋषी य मुनीना लूण केले जाहेल. पुण्या हातूनच राक्षसांचा संहार होईल !”

दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं स्नानसंभ्यादि आटोल्यावर विश्वामित्र ऋषींनी रामाच्या बोकलिले व पुर्वेकडे लोंढ करून उभे रहाव्यास सांगितलें. नंतर त्यांनीं मंत्र म्हणून रामाच्या अनेक अश्वे दिली. तीं अश्वे रामा-पुढें हात ओढून उभों राहालीं व म्हणालीं— “आम्ही आम्हें दास आहों ! आम्हा खात्री !” तेव्हां रामानें त्यांना स्पर्श करून स्वतःच्या मनांत रहाव्यास सांगितलें.

वांदोबा

नंतर विश्वामित्र ऋषींनी रामाच्या अश्वींचा उपसंहार कडा कावयाचा हें देखील शिकविले आणि त्यानंतर तिचे पुढें गेले.

काहीं अंतर बाबत गेल्यावर एका पर्वताच्या पाश्चात्तीं एक सुंदर तपोवन दिसलें. तें पाहून रामानें विचारलें—“हा तपोवनांत कोणाचा आश्रम होता ? हें पार रम्य असे स्थान जाहें.” विश्वामित्र ऋषी त्या आश्रमाची गोष्ट सांगू लागले—

“बली नांवाचा एक पराक्रमी चकवर्ती होऊन गेला. त्यानें विष्णूक विकून स्वर्गावर स्वारी केली तेव्हां विष्णूनें वामनाचे रूप घेऊन अवतार घेतला. बलीनें तो वज्र चालविला होता तेथें तो गेला व तीन पावले जमीन मागितली. बली चकवर्ती दानी व उदार होता. त्यानें कुरुक्षेत्रावर वामनानें दंड पावलांत अस्त्रिह ब्रह्मांड व्यापून टाकलें व तिसरें पावळ ठेवायला जागा मागितली. ती बळती म्हणून त्यानें जापलें दोंवे पुढें केलें. वामनानें त्यावर जापला पास ठेवून बळीला पाताळ कांहीं पाठविलें. तो वामन व त्याचे बळील कश्यप याचे आश्रमांत रहात असत. म्हणूनच ती देखील जापला आश्रम येथेंच स्थापन केला. राक्षस माझ्या बजांत

Fullscreen

127

66 / 80

विश्र वाळीत आहेत. त्यांचा संहार करणं तुम्हें काम आहे."

त्या आश्रमाचे नांव सिद्धाश्रम होते. रामाकडमणावरवीर विधामित्र ऋषींनी आश्रमांत प्रवेश केल्यावरवीर आश्रमांतले ऋषी त्यांच्या दर्शनासाठी जमा झाले. त्यांनी विधामित्र ऋषींनी पादपूजा करून रामाकडमणांचा सर्व प्रकारे सत्कार केला.

रामाकडमणांनी काही वेळ विश्र्वामित्राचेतली, नंतर ते विधामित्र ऋषींना म्हणाले— "महामुनि! यज्ञ आरंभ करावा. यज्ञाच्या रक्षणाचा मार आमच्यावर!"

दुसऱ्या दिवशी यज्ञ आरंभ झाला. विधामित्र ऋषी खमाविश्र्व बसले होते. रामाकडमणांनी हात जोडून विचारले— "मुनिवर! राक्षस केव्हा येतील?"

यज्ञ संपल्यानंतर ऋषी म्हणाले— "विधामित्र ऋषी समधीक्ष आहेत. म्हणून

ते आतून बोकणार नाहीत. आज पासून सहा दिवस लागोपाठ राक्षसांच्या हातून यज्ञाचे रक्षण करावे."

रामाकडमणांनी राजदिवस जागरूक राहून लागोपाठ पाच दिवस यज्ञाचे रक्षण केले. सहावा दिवस उमादका, यज्ञ चालू होता. एकाएकी आकाश गडगडले. सुवाहु, मारीच वगैरे राक्षस आपले सैन्य घेऊन येत असलेले रामाकडे दिसले. रामाने मारीच राक्षसावर एक अस्त्र सोडल्यावरवीर तो समुद्रात जाऊन पडला. नंतर रामाने आग्नेयास सोडून सुवाहुला मार केले व वायव्यास सोडून इतर राक्षसांचा नष्टार केला.

आता तऱ्हेने विधामित्र ऋषींना यज्ञ निविघ्नपणे पार पडला. त्यांनी रामाच्या शौर्याची स्तुति करून त्याला आशीर्वाद दिला. [पुढे चालू]

आपल्या भारतातील आश्रम:

मंडूचे अवशेष

मंडू शहरापासून सुमारे ६२ मैल दूर एक लहान पठारवर मंडूचा नगराचा अवशेष आहे. अकराव्या शतकात परमार राजवंशाचे राज्य माळव्यात असताना या किल्ल्याचा जाल मंडूच होता.

इ. स. १३-१४ ते १४-१५ च्या दरम्यान माळव्याचा क्षीक प्रदेश मुघलाना मुलतानांनी काबीज केला. त्यानंतर घोर व खिलजी राजघराण्यांच्या वंशजांचे माळवा प्रदेशात स्वतंत्र राज्य स्थापन झाले. या लोकांची राजधानी मंडू येथे होती.

मंडू शहराचा वर्षे आनंद नगर असा होता. जलसाठ्यांत हा प्रदेश हस्तात नगोहर होता की, स्वतः जहांगीर बादशहाने जिंकून ठेवले आहे की येथील मुल व खोन्दचे अन्तर्गत होती आहे.

वर लिहिल्याप्रमाणे सुमारे १२५ वर्षे मंडू नगर सरोवरीत आनंद नगरच होते.

तेथे एक लहान मजली विजय लाल, संगमरमरी दारवाचा अथवा मंडूक, मुम्ता मशीद, दुर्गम-राहाची सत्तापी (घर), अखिलीय जसा जटान मंडूक, हिंदोळा महाल वगैरे प्रेक्षणीय इमारती आहेत. समोरीच्या डोंगरावर खणमती मंडूक आहे.

ही खणमती एक पाचव्या होती. मंडूका जेवढ्या सुलतान बाबरहादुर हाचे हिच्यावर फार प्रेम होते. याच्या प्रेमविषयी अज देखील कित्येक गीते प्रसिद्ध आहेत. इ. स. १५६९ च्या अकराव्या बाबरहाने मंडू शहर जिंकले. बाबरहादुराचा पराभव झालेला पेरून खणमतीने आनंदहत्या करून घेतली.

